

Studiedag ‘Dominantie bij honden: achterhaald of verrassend doordacht?’

Bundeling van een serie van 6 artikelen over ‘dominantie’ in het tijdschrift Hondenmanieren naar aanleiding van deze studiedag.

Tekst: Elian Hattinga van 't Sant

Inhoud:

Deel 1. Inleiding	3
Deel 2. De Utrechtse School	8
Deel 3. De discussie	12
Deel 4. Synthese	19
Deel 5. Implicaties voor eigenaars met meerdere honden.	25
Deel 6. Implicaties voor de relatie van de eigenaar met zijn hond	31
Belangrijkste wetenschappelijke literatuur	36

Deel 1 Inleiding

Op 23 februari 2015 werd voor de tweede maal de Dogvision Studiedag *Dominantie bij honden: achterhaald of verrassend doordacht?* georganiseerd. De laatste spreker van deze studiedag, Ineke van Herwijnen, voorlichter bij de Koninklijke Hondenbescherming, maakte gelijk korte metten met de daarvoor door vier wetenschappers besproken theorieën en onderzoeken. De wetenschap zorgt alleen maar voor verwarring, stelde ze; er zijn te veel verschillende visies. Ook wat de hondenprofs – trainers en gedragstherapeuten - zoal vertellen, is doorgaans te ingewikkeld en te weinig pakkend voor het gewone publiek.

Fysiek geweld

De meeste hondenbezitters zijn niet in welzijn en gedrag geïnteresseerd; wetenschappelijke nuances zijn niet aan hen besteed. Wil je het grote publiek bereiken dan moet de boodschap emotioneel, leuk, positief, spannend, kort en/of gemakkelijk zijn. Het ‘probleem’ is volgens Van Herwijnen niet of dominantie wel of niet bestaat, maar dat er - uit naam van dominantie - fysiek geweld tegen honden wordt gebruikt. Dát probleem moet worden aangepakt. De hondenprof kan dan ook het best met pakkende, eenvoudige, duidelijke boodschappen overbrengen dat dit niet de bedoeling is.

Plaatje

Als ik Van Herwijnen's goede raad op zou volgen, zou ik nu gelijk iets heel anders gaan schrijven. Hondenmanieren wordt echter speciaal gemaakt voor mensen die wél geïnteresseerd zijn in de achtergrond van het gedrag van honden. Ik vlei mij dan ook met de gedachte dat de lezer wél graag wat meer in detail wil weten over de inhoud van de lezingen van deze studiedag en de stand van zaken in de discussie over het ‘bestaan’ van dominantie. Helaas kan dat niet alleen maar leuk, kort, spannend en gemakkelijk. Het begrip ‘dominant’ is zo ingeburgerd in onze taal en in ons denken over honden, dat iedereen er een ‘plaatje’ bij heeft. Hoe dat plaatje er uit ziet, verschilt echter nogal; niet alleen bij de gewone hondenbezitter, maar óók bij de wetenschappers die zich met dit onderwerp bezig houden. (Drews 1993)

Verschillend

Het probleem bij het begrip ‘dominantie’ is dat het plaatje over wat ‘dominant’ gedrag precies is, de afgelopen vijftig jaar door zowel wetenschappers als hondentrainers nogal verschillend – soms zelfs volledig tegengesteld - is ingevuld. Wat de een onder ‘dominantie’ verstaat, hoeft niet hetzelfde te zijn als wat de ander er onder verstaat. Als je niet van elkaar weet dat je het over verschillende dingen hebt als je met elkaar over ‘dominant’ gedrag praat, dan praat je al snel langs elkaar heen en ontstaat er vaak een complete spraakverwarring. Weet je wel dat je van mening verschilt, dan ontstaat al gauw een discussie over wie het gelijk aan zijn zijde heeft.

Retorische vraag

Dit laatste – trachten te laten zien dat je het (wetenschappelijk) bij het juiste eind hebt -was het geval bij de studiedag, zoals alleen al blijkt uit de retorische vraag die het onderwerp

aankondigde. De wetenschappers die het woord voerden op de Dogvision studiedag – Lisette van den Berg, Matthijs Schilder, Joanne van der Borg en Claudia Vinke - komen allen uit de ‘Utrechtse School’ en hebben binnen de wetenschap een bepaalde ‘eigen’ visie op wat ‘dominantie’ inhoudt en hoe dit het best onderzocht kan worden. Daarbij zetten zij zich – met name Schilder - vooral af tegen de visie van Bradshaw, Blackwell & Casey van de Universiteit van Bristol en in mindere mate tegen die van de gerenommeerde bioloog/wolvenonderzoeker David Mech.

Achtergrond

Voor het publiek - dat vaak niet precies van de verschillende visies op de hoogte was – was het daardoor soms lastig om de informatie op waarde te schatten. Vandaar dat ik in dit en de komende artikelen ook dieper in zal gaan op de achtergrond van het vertelde, zoals de op de studiedag aangehaalde visies van Mech en Bradshaw c.s. Na een bespreking van de visies van de ‘Utrechtse School’ en recent onderzoek van Bonanni en Cafazzo - dat ook aangestipt werd op de studiedag - zal ik trachten tot een beschouwing te komen waarmee hondenbezitters ook in de praktijk hun voordeel kunnen doen. Want dit laatste - de praktische implicaties van het vertelde - kwam op de studiedag niet expliciet aan bod.

Gevangenschap

Over het begrip ‘dominantie’ is in de wetenschap in het verleden al regelmatig discussie gevoerd, zoals bijvoorbeeld in de jaren '80 van de vorige eeuw. De laatste zes jaar is die discussie opnieuw hevig opgelaaid.

Rond 2000 gooide wolvenonderzoeker bij uitstek, David Mech, met enkele artikelen een knuppel in het ‘hondenhok’ (Mech 1999, 2000). Hij stelde dat de gebruikelijke visie op de wolvenroedel – een groep individuen die allemaal er op uit waren om hogerop te komen, maar onder controle werden gehouden door een alfa wolvenpaar dat zich naar de top had gevochten – niet klopte voor in het wild levende wolven. Het traditionele beeld was ontstaan doordat wolven voornamelijk in gevangenschap waren bestudeerd. Daar werden niet verwante wolven van verschillende herkomst bij elkaar gezet die jaren gedwongen met elkaar moesten samenleven en zich voortplanten. In dergelijke groepen waren de wolven gedwongen elkaar te beconcurreren (*naturally compete*) en werd al doende een lineaire rangorde gevormd.

Gezin

Onderzoekers waren van mening dat zo samengestelde groepen leken op in het wild levende roedels. Men dacht namelijk dat groepen in het wild ontstonden doordat individuele wolven zich aan het begin van de winter verzamelden om samen te jagen.

De werkelijkheid, zei Mech na een studie van meer dan tien jaar, is anders. Wolven leven het hele jaar door in gezinsverband. Roedels bestaan uit een ouderpaar en een aantal van hun meest recente nakomelingen. De meeste van deze jonge dieren verlaten het gezin als ze tussen de een en twee jaar zijn; sommigen al als ze negen maanden zijn. Zelden blijft een wolvenkind langer dan drie jaar bij zijn ouders.

De ouders hebben gezamenlijk de leiding in de roedel. De vader zorgt meestal voor voedsel en bepaalt waar de groep heengaat, terwijl de moeder vooral zorgt voor de pups en de veiligheid en bescherming van de groep. Maar er is een aanzienlijke overlap en interactie bij

het uitvoeren van deze ‘taken’. Het met agressie afdwingen van gezag nam Mech zeer zelden waar: “*the parents naturally guide their (= de pups) activities and the pups naturally follow*”. (Mech 2008)

Verwarring

Doordat de verklaring voor het gedrag van de wolven in gevangenschap is toegepast op de in het wild levende wolvenfamilies, is volgens Mech een behoorlijke verwarring (*considerable confusion*) ontstaan. Vooral “*the concept of the alpha wolf as a ‘top-dog’ ruling a group of similar-aged compatriots*” vond (en vindt) Mech misleidend (Mech 1999).

In 2008 pleitte hij er voor om voortaan niet meer over de alfa’s te spreken bij in het wild levende wolven, maar over “*the parents*” of “*the breed-pair*”. Alleen als er in tamelijk zeldzame gevallen meerdere wolven – meestal de moeder en een van haar dochters – in een roedel pups krijgen, dan kun je wat Mech betreft het oorspronkelijk wolvenechtpaar alfa’s noemen en de dochter en haar ‘echtgenoot’ de ‘beta’s’.

Waarde

De verschillen tussen de in het wild en in gevangenschap levende wolven zette de Amerikaanse gedragstherapeut en hondentrainer Wendy van Kerkhove in 2004 aan het denken over hondengedrag, met name over onderling vechtende honden in een gezin. De gebruikelijke ‘therapie’ bij dat soort gevallen was het castreren van beide vechtende honden óf ervoor zorgen dat de eigenaars de dominantieverhouding (*dominance status*) tussen beide honden zouden bepalen om deze vervolgens te ondersteunen en duidelijk in stand te houden. Van Kerkhove ging twijfelen over de waarde van dergelijke adviezen omdat ze ondervond dat andere methodes – counterconditionering - die volledig los stonden van theorieën over sociale dominantie, heel goed werkten.

Abnormale omstandigheden

Het scherpe contrast tussen de bloedige gevechten van wolven in gevangenschap en hun vreedzame co-existentie in het wild was voor Van Kerkhove een teken dat het agressieve gedrag van wolven in gevangenschap en honden in een gezinssituatie – ook een vorm van gevangenschap! – werd ingegeven door de abnormale omstandigheden en niet door hun “*genetic instincts*”. Dit idee werd nog versterkt doordat uit studies over verwilderde, in het wild levende honden (*feral dogs*) naar voren kwam dat zij niet volgens een strak hiërarchisch georganiseerde sociale structuur leefden, maar eerder volgens een los, veranderlijk en weinig gestructureerd samenlevingsverband. Dat laatste wierp bovendien de vraag op of het sociale gedrag van honden überhaupt wel met dat van wolven vergeleken kon worden.

Vraagtekens

De vraagtekens van Van Kerkhove leidden weer tot onderzoek bij honden door Bradshaw, Blackwell & Casey en een artikel in 2009 waarin zij de door Van Kerkhove aangestipte punten verder uitwerkten.

Bradshaw c.s constateerden op basis van studies naar het gedrag van in het wild levende honden dat het gedrag van de honden op veel fronten – zoals bij het voortplantingsgedrag - afwijkt van wolvengedrag. De algehele conclusie is dat sociaal gedrag van honden door domesticatie sterk veranderd is en dat honden geen sociaal ‘*wolf-pack system*’ hebben. Uit onderzoek blijkt bovendien steeds dat wanneer een hond of wolf, die in één groep een ‘ranghogere’ is, in een andere groep wordt gezet, hij daar niet automatisch ook ‘ranghogere’ wordt. Daarom ziet Bradshaw geen reden om aan te nemen dat dominantie een vaste karaktertrek is of dat alle honden sterk gemotiveerd zijn om een hiërarchische verhouding met elkaar aan te gaan. De ‘geboren alfa’ bestaat volgens hem niet.

Gecastreerde honden

Om dit verder aan te tonen deden Bradshaw c.s. ook zelf onderzoek naar ‘dominant gedrag’ onder een groep van 19 gecastreerde honden. Vraag was of hun agonistische (conflict gerelateerde) gedrag geïnterpreteerd kon worden binnen een hiërarchische “*dominance based social structure*”. Argument om voor gecastreerde honden te kiezen, was dat de meeste conflicten bij de verwilderde, in het wild levende honden (*feral dogs*) gaan over territorium en paring. Om onderlinge agressie van huishonden te verklaren vanuit een streven naar dominantie zou de “*wolf pack dominance structure*” echter ook van toepassing moeten zijn op gecastreerde honden. Voor het vaststellen van zo’n rangorde registreerde Bradshaw systematisch de voor ‘dominantie’ van belang zijnde gedragingen bij conflicten - zelfverzekerd (*confident*) en onderdanig (*submissive*) gedrag.

Drie groepen

Uit het onderzoek kwamen drie groepen tevoorschijn die zich van elkaar onderscheidden door hun verschillende “*behavioral roles*”:

1. Honden die nauwelijks interacteerden met de rest;
2. Honden die geen dominantieverhoudingen met andere honden hadden in de zin van “*confident behavior performed and submissive received*”
3. Competitieve honden die met enkele honden uit de tweede groep een dominantieverhouding hadden.

Bradshaws bevinding was - na statistische analyse - dat er geen duidelijke lineaire hiërarchie in de groep bestond, zelfs niet onder de competitieve honden.

Functie

Daarom meende hij dat de functie van onderdanig gedrag niet het versterken van de samenhang van de groep is, maar het voorkomen van conflicten (*submissive behavior is used to defuse conflicts...rather than being reserved for group cohesion*). Daarbij sluit hij aan bij de visie van diverse wolvenonderzoekers, zoals Mech en Packard, dat onderdanig gedrag de functie heeft van het bevorderen van de onderlinge vrede (*appeasement*) omdat dit gedrag bij wolven ook wordt waargenomen als er helemaal geen conflicten zijn.

Wat wel?

Maar als de algemene aanname (*assumption*) dat honden sterk gemotiveerd zijn om hiërarchische verhoudingen met elkaar aan te gaan, niet klopt, hoe kun je het agonistische gedrag dan wel verklaren? Twee factoren zijn hiervoor volgens Bradshaw c.s. van belang. De (zeer subjectief bepaalde) waarde, die een hond hecht aan iets dat voor zijn overleving of welbevinden van belang is - een '*resource*' - in combinatie met een leerproces, waarbij honden een negatieve of positieve respons bij de andere hond kunnen gaan voorspellen aan de hand van bepaalde signalen. Dit kan volgens Bradshaw c.s. afdoende allerlei complexe sociale interacties verklaren, waaronder ook agressie. Het is volgens hen dan ook helemaal niet nodig om het begrip 'dominantie' te gebruiken, hetzij als een streven naar een alfa positie, hetzij als een onderdeel van een lineaire rangorde ("*with no need to invoke the concept of 'dominance' either as a goal or as an element in an overall hierarchical structure*").

Cesar Millan

Na het verschijnen van het artikel barstte de discussie in de hondenwereld over het 'bestaan' van dominantie in volle hevigheid los. Bradshaw had klaarblijkelijk een tere snaar geraakt bij allerlei gedragstherapeuten en hondentrainers die het goed duidelijk maken van de 'dominantieverhoudingen' in hun trainingen en gedragsadviezen hoog in het vaandel hebben staan. Hij werd slachtoffer van ordinaire scheldpartijen en ook van, zeker voor Engelse begrippen, ongehoord onbeleefd geformuleerde 'reviews' die hem betichtten van '*bad science*'.

Dat de emoties sinds die tijd hoog oplopen bij zowel aanhangers als tegenstanders van de dominantietheorie, heeft ongetwijfeld te maken met de manier waarop deze in de praktijk wordt toegepast. Zeker sinds 'hondenfluisteraar' Cesar Millan hondenbezitters aanmoedigt om '*leader of the pack*' te zijn, lijkt de wereld verdeeld te zijn in mensen die 'krachtdadig fysiek optreden' bewonderen en mensen die dit als mishandeling beschouwen.

Andere invalshoek

Maar er kwamen ook wetenschappers in het geweer die het gedrag van honden vanuit 'dominantie' verklaren, zij het soms vanuit een heel andere invalshoek. Zij waren bang dat nu het kind met het badwater zou worden weggegooid. In 2014 schreven Schilder, Vinke & Van der Borg een uitvoerige reactie op het artikel van Bradshaw. Het was deze visie die uitgebreid aan bod kwam op de Dogvision studiedag en voorzien werd van een fraaie, algemeen biologische omkadering. In de volgende aflevering van Hondenmanieren komt hun betoog uitvoerig aan bod.

Deel 2. De ‘Utrechtse School’

Algemeen organiserend principe?

De discussie over dominantie is niet nieuw. Al in de jaren ‘70 en ‘80 van de vorige eeuw werd er fundamentele kritiek geleverd op de opvatting dat het om een algemeen geldig principe zou gaan. In 1987 formuleerde de Utrechtse hoogleraar ethologie Jan van Hooff in een artikel dat hij samen met de bioloog Joep Wensing over wolven schreef, een aantal criteria waaraan ‘dominantie’ moest voldoen om te kunnen spreken van een ‘algemeen organiserend principe’. Het begrip ‘dominantie’ vatten zij op als de ongelijke verhouding in de relatie tussen twee dieren, waarbij het ene dier dominant is ten opzichte van het andere (submissieve/onderdanige) dier. Om algemeen geldend te zijn, zou dit verschil structureel en eenduidig aanwezig moeten zijn bij de sociale interactie tussen twee dieren.

Eenrichtingsverkeer

Dit eenduidige eenrichtingsverkeer van het ene dier ten opzichte van het andere zou waargenomen moeten worden in (bijna) alle situaties. Het kan dus niet zo zijn dat dier A als hij aan het eten was zich dominant gedraagt tegenover B, maar dat hij, als hij wil paren, ineens onderdanig is tegenover B. Bovendien zal het eenrichtingsverkeer stabiel over een langere periode (maanden of zelfs jaren) moeten zijn.

Het eenrichtingsverkeer binnen zo’n ‘dyade’ (de sociale interactie tussen twee dieren) impliceert logischerwijs dat - wanneer deze dieren deel uitmaken van een grotere, met elkaar levende sociale groep – er ook een lineaire rangorde binnen die groep moet bestaan: A moet systematisch dominant over B zijn, B over C, C over D enzovoort.

In navolging van andere onderzoekers meenden Van Hooff & Wensing dat dit alles statistisch onderzocht moest worden. Daarom werden 21 gedragingen bij sociale interacties tussen wolven - waarvan verondersteld werd dat ze dominantie of submissie aanduidden - gedurende twee jaar in kaart gebracht en aan een statistische clusteranalyse onderworpen. Deze wolven maakten deel uit van een groep van 15 wolven in Burgers Zoo.

Opmerkelijke conclusies

Van Hooff & Wensing kwamen tot een paar opmerkelijke conclusies. Evenals anderen voor hen constateerden zij dat er bij conflicten of bij competitie tussen twee wolven geen sprake is van eenduidig eenrichtingsverkeer. Gedragingen die vaak met dominantie werden/worden geassocieerd, zoals ‘bedreigen’ en ‘aanvallen’ zijn, zo concludeerden zij, slechte indicatoren van dominantie-verhoudingen. Dat gold ook voor ‘over de snuit bijten’, ‘bestijgen’, ‘blaffen’ en ‘een kop of een poot op de rug van de ander leggen’. De enige gedraging die over de periode van twee jaar helemaal aan de bovengenoemde criteria voldeed was het ‘aannemen van een lage houding’. Gedragingen die wel goed voldeden in het eerste jaar, maar niet goed genoeg in het tweede jaar waren het ‘aannemen van een hoge houding’ en ‘actieve onderwerping’- een overkoepelende aanduiding voor een gedrag waarbij de wolf een beetje kruipend met een lage en vaak kwispelende staart neuscontact met een andere wolf maakt en de snuit van de ander in zijn bek probeert te nemen of deze probeert te likken.

Frequentie en intensiteit

Ook namen Van Hooff & Wensing waar dat de frequentie en intensiteit van de gedragingen van dyade tot dyade kon verschillen. Zo bleken in een dyade bijna alle vrouwelijke dieren veel vaker dan mannelijke dieren een lage houding aan te nemen ten opzichte van mannelijke dieren. Werden deze gegevens op basis van frequentie in een matrix gezet, dan bleek er een (bijna) lineaire rangorde zichtbaar te zijn, met bovenaan een mannelijk en een vrouwelijk dier, die vrijwel alleen lage houdingen van andere dieren ontvingen, terwijl ze zelf zelden een lage houding ten opzichte van een ander dier aannamen. Onderaan stonden dieren die vrijwel alleen een lage houding aannamen naar andere dieren en er zelf haast nooit een ontvingen.

Formele dominantie

Van Hooff & Wensing concludeerden dan ook dat er binnen een groep een lineaire rangorde bestond, maar op een heel andere wijze dan meestal werd verondersteld: het ging hier volgens hen om ‘status expressie’ enerzijds en ‘status erkenning’ anderzijds in het normale sociale verkeer tussen twee dieren. Van Hooff & Wensing noemden dit in hoge mate geritualiseerde gedrag ‘formele dominantie’ en onderscheidde deze vorm - in navolging van onderzoek naar chimpansees door Noë en collega’s – van competitieve en agonistische (gedrag dat samenhangt met conflicten tussen twee individuen) dominantie. Deze laatste twee deden zich alleen in bepaalde situaties – dus niet in alle – voor en hielden maar matig verband met de wel eenduidige en algemeen optredende *formele* lineaire dominantieverhoudingen.

Drie verschillende soorten dominantie

In het apenonderzoek werd het onderscheid tussen drie verschillende soorten dominantie en de nadruk op de formele dominantie als regulerend principe succesvol verbreid door Van Hooff’s promovendus, de primatoloog Frans de Waal. In de hondenwereld raakte de visie echter ondergesneeuwd, wellicht omdat deze te ingewikkeld was voor de hondenbezitter in de gewone dagelijkse praktijk. James Serpell noemt bijvoorbeeld in het door hem in 1997 samengestelde standaardwerk *The Domestic Dog* wel enkele conclusies van Van Hooff & Wensing, maar neemt de driedeling en de term ‘formale dominantie’ niet over. Ook bij Bradshaw en Mech komt het onderscheid niet voor. Reden voor Schilder, Vinke & Van der Borg om deze visie opnieuw uiteen te zetten en als leidraad te nemen voor hun artikel “Dominance in domestic dogs revisited: useful habit and useful construct?” Dit artikel, dat vooral door Schilder is geschreven, probeert een antwoord te geven op de bezwaren van Bradshaw c.s.

Statistische methode

Voor Schilder, Vinke en Van der Borg is de door Van Hooff & Wensing beschreven (en door De Vries verbeterde) statistische methode de enige juiste om de aanwezigheid van lineaire rangordes te onderzoeken. Zij zijn van mening, zo werd ook op de studiedag betoogd, dat onderzoekers, zoals Bradshaw, die ‘dominant’ gedrag anders verklaren of geen lineaire rangorde kunnen vinden niet de juiste (statistische) onderzoeksmethodes hebben gebruikt. Je moet kijken naar de ‘formele dominantie’ en dus naar de houdingen die aangenomen worden in situaties die buiten competitie en onderlinge conflicten vallen. Gedragingen die waargenomen worden bij competitie of conflicten, zoals agressie, gaan in 30% van de gevallen in tegen de formele rangorde – de agressie wordt vertoond door een formele

ranglagere tegen een formele ranghogere - en is dus een ‘minder betrouwbare maat’. Als je daar vooral naar kijkt, krijg je dus geen goede resultaten met betrekking tot de werkelijke rangorde. Van der Borg noemde tijdens de studiedag het kijken naar ‘wie wint van wie’ om de dominantieverhouding vast te stellen dan ook een verouderde methode.

Lage houding en zwabberkwispel

Interessant in dit kader is dat onderzoekers die dezelfde statistische methode als leidraad namen allemaal een (bijna) lineaire rangorde te zien kregen in hun resultaten. Joanne van der Borg stoffte gegevens af die ruim 25 jaar geleden waren verzameld en analyseerde ze opnieuw. Het betrof een groep van 16 relatief jonge honden – in de groep waren slechts drie teven volwassen – die dagelijks in een groep bijeen werden gebracht. Uit dit onderzoek (2015) kwamen het aannemen van een lage houding en een zwabberkwispel uit de statistische analyses naar voren als de beste indicatoren voor formele status erkenning. Wanneer die statistisch in kaart werden gebracht, werd een bijna lineaire rangorde zichtbaar. Duidelijk werd ook weer dat alle uitingen van agressie geen goede indicatoren voor rangorde waren. In overeenstemming met van Hooff & Wensing zeiden ook gedragingen als poot op schoft leggen, afpakken van een object, bestijgen, tongelen, naderen of normaal kwispelen niets over de rangorde.

Verwilderde honden

Ook de, door Claudia Vinke aangehaalde Italiaanse onderzoeker Cafazzo, die op de eerste Dogvision Studiedag en voor de stichting FelCan haar onderzoeksresultaten naar verwilderde honden presenteerde, ontdekte lineaire rangordes in de vier verschillende door haar bestudeerde groepen (totaal 27 honden) als ze ‘submissie’ volgens dezelfde methode statistisch verwerkte. Cafazzo en haar collega’s onderzochten echter niet precies welke gedragingen goede indicatoren voor ‘submissie’ waren. Bij Cafazzo is submissie gedrag dat meestal vertoond wordt als reactie op dreiging: een lage houding, met lage – niet kwispelende - staart of staart tussen de poten, het vermijden van oogcontact en het op de rug gaan liggen; iets dat het meest overeenkomt met de – niet erg significant bevonden - ‘passieve onderwerping’ van Van Hooff & Wensing. Cafazzo onderscheidt dit weer van submissief-affiliatief gedrag, dat bij Van Hooff & Wensing ‘actieve submissie’ wordt genoemd: hierbij neemt de hond ook een lage houding aan, maar likt hij al (zwabber)kwispelend de bek van de andere hond.

Voorkomen van conflicten

Voor Schilder, Vinke en Van der Borg is het om meerdere redenen belangrijk om het ‘bestaan’ van formele dominantie onder de aandacht te brengen. Formele dominantie - in de zin van het erkennen van de hogere status van een ranghogere door een ranglagere - beschouwen zij als geritualiseerd gedrag, dat gericht is op het voorkomen of beperken van conflicten. Hoewel het leven in een sociale groep voordelen heeft - door samen te werken kunnen er bijvoorbeeld grotere prooidieren gedood worden - kunnen er namelijk ook gemakkelijk conflicten ontstaan. Er moet immers van alles gedeeld worden dat voor de overleving en voortplanting van belang is; daarover kan competitie ontstaan. Dieren zijn echter - zo luidt de gangbare en logische ethologische redenering - niet gebaat bij conflicten doordat hun overlevingskans afneemt wanneer ze daarbij bijvoorbeeld gewond raken. De

automatische verlopende vorming van een systeem waarbij een stabiele situatie wordt gecreëerd, zoals een rangorde waarbij ieder dier zijn relatie tot de andere dieren in de groep kent, is volgens Schilder c.s. dan ook een logisch, evolutionair verlopend proces.

Handhaven

Om deze reden vinden Schilder c.s. het zo belangrijk om te reageren op de visie van Bradshaw. Waar Bradshaw het belangrijk vindt om te stoppen met het behandelen van een hond als ranglagere vinden Schilder Vinke & Van der Borg juist dat je dit moet handhaven - en wel om conflicten tussen honden, maar ook tussen mensen en honden te voorkomen. Volgens de 'Utrechtse School' is de rangorde namelijk een belangrijk onderdeel van de sociale organisatie van meerdere sociaal levende diersoorten, waaronder ook apen en mensen. Ook mensen, zo stellen Schilder en Van der Borg – in hun presentatie wat stelliger dan in het artikel – maken hun status kenbaar met het aannemen van hoge en lage houdingen. Lisette van den Berg nam het in haar presentatie ook als een gegeven dat dominantie/submissie een belangrijk onderdeel – maar zeker niet het enige - van het sociale gedrag van apen vormt.

Boodschap

De boodschap die de verzamelde hondentrainers en gedragstherapeuten op de Dogvision Studiedag meekregen, was dus in feite: op dominantie/submissie gebaseerde lineaire hiërarchieën/rangordes bestaan bij honden, wolven, apen en mensen. Onderzoekers die het bestaan van rangordes in twijfel trekken hebben gewoon naar de verkeerde gedragingen gekeken of niet de juiste statistische methodes gebruikt.

Wie niet thuis was in deze materie raakte misschien gemakkelijk overdonderd door de opgevoerde argumenten en de statistische bewijsvoering. Zowel Lisette van den Berg als Claudia Vinke lieten echter in meer of mindere mate tussen de regels door zien, dat het allemaal niet zo heel erg simpel ligt. Onderzoekers kijken naar verschillende gedragingen en gebruiken verschillende methodes; de leefomgeving, de leefwijze van de dieren en het voedselaanbod hebben invloed op het sociale gedrag; er zijn individuele verschillen. Wie de moeite neemt om de artikelen van diverse onderzoekers te lezen, loopt dan ook een grote kans het spoor al snel bijster te raken.

We mogen niet uit het oog verliezen dat het hier om visies en interpretaties van onderzoeksgegevens gaat. Momenteel bestaan er in de wetenschappelijke discussie globaal drie verschillende visies op gedrag dat in de wandeling dominant/submissief genoemd wordt: natuurlijk leiderschap van ouders (Mech), formele statuserkenning (Utrechtse School) en individueel aangeleerd gedrag dat door de waarde dat iets voor een dier heeft, wordt bepaald (Bradshaw c.s.). Reden om ze volgende keer nog eens nauwkeuriger te bekijken. Waarom zijn er zulke verschillende meningen? Wat is de achtergrond van de verschillende visies? Hoe sluitend zijn de argumenten waarop de visies zijn gebaseerd? Waarom zijn sommige onderzoekers er zo op gebrand om te laten zien dat hun visie de juiste is?

Deel 3. De discussie.

Puzzel

Claudia Vinke tekende (gelukkig) na enkele beschouwingen over diverse onderzoeken naar sociaal gedrag van wolven nadrukkelijk aan dat deze onderzoeken waren gedaan in verschillende contexten en dat er verschillende methoden en verschillende parameters (variabelen waaraan een bepaalde waarde wordt gegeven) zijn gebruikt. Dat maakt vergelijken moeilijk. Al die onderzoeken geven veel nuttige informatie, zo zei ze. Ze leveren stukjes van een grote puzzel, waardoor we steeds meer te weten komen.

Alle onderzoeken

Wat Vinke stelde voor het wolvenonderzoek, geldt in wezen voor álle onderzoeken die op ‘dominantie’ betrekking hebben. Er zijn onderzoeken gedaan naar in het wild levende wolven in verschillende soorten gebieden (bos, arctische toendra) en in verschillende jaargetijden (zomer, winter); naar wolven die op een klein (200 m²) of een wat groter (4000 m²) oppervlakte in een dierentuin leefden en op een groot afgezet stuk van bijvoorbeeld 4 hectare (40.000 m²) midden in de natuur werden gehouden. Honden zijn bestudeerd in kennels waar ze dag en nacht samenleefden; in een dagopvang waar ze alleen overdag bij elkaar werden gestopt; vrij levend op vuilnisbelten en in de natuur grenzend aan een grote stad. De groeps-grootte, -samenstelling en leeftijdsopbouw van de groepsgenoten was bij alle studies anders. De observatie-technieken – veld-observaties, *case-study*, *free-sampling*, *focal-sampling*- en de manier van statistische verwerking van de gegevens verschilden van elkaar, evenals de gescoorde gedragingen en de definities van de gedragingen.

Appels en peren?

Als we de besproken onderzoeken bekijken dan is het een beetje alsof je de leden van een Bosjesman-gezin die op de vlakte van de Kalahari-woestijn jagen en verzamelend zelf hun kostje bij elkaar scharrelen (Mech) vergelijkt met een groep buurtbewoners uit de Amsterdamse Jordaan die voor hun eten naar de supermarkt gaan (Cafazzo); of dat je een voor een televisie-programma - zoals Big Brother of de Gouden Kooi – in een huis opgesloten gezin (Van Hooff) vergelijkt met een stel managers van verschillende bedrijven die gedurende een bepaalde tijd dagelijks bij elkaar komen in een conferentie-oord (Bradshaw) of vergelijkt met een paar volwassenen en veel kinderen die dagelijks bijeenkomen op een kleine dorpsschool (v.d. Borg).

Ben je dan bezig appels met peren te vergelijken, zoals Bradshaw bijvoorbeeld stelt met betrekking tot de vergelijking van het gedrag van honden met wolven? Of kun je rustig stellen, zoals Schilder doet, dat de gezinssamenstelling van een groep wolven in de dierentuin waar door mensen willekeurig bepaalde dieren uit weggehaald worden om ze te verkopen (zie Van Hooff) niet wezenlijk verschilt van een groep in de natuur waar sommige wolven uit vrije keuze of soms gedwongen door een andere wolf de groep verlaten? Hoe je die vraag

beantwoordt, hangt heel erg samen met waar je naar kijkt – verschillen of overeenkomsten – en welke mechanismes/processen/gedragingen je selecteert om te bestuderen en welke je buiten beschouwing laat.

Methodes

Dat zelfde geldt voor de gebruikte methodes. Ga je er, zoals Mech, voor zitten om alles te beschrijven wat je ziet en zet je die observaties kritisch af tegen algemeen gangbare biologische theorieën over gedrag? Of noteer je, zoals de meeste anderen, iedere dag een beperkt aantal vooraf bepaalde handelingen of interacties (*sampling*) voor statistische analyse? In het eerste geval zie je het totaalplaatje en de context waarin iets gebeurt, maar zie je misschien belangrijke details over het hoofd of ben je misschien geneigd om te gemakkelijk iets vanuit je eigen ervaringen op een bepaalde manier te interpreteren. In het andere geval doet de computer het werk en is de verwerking van je gegevens eenduidig, maar mis je de context. Je hebt misschien genoteerd dat bij een ‘conflict’ A naar B hapte, maar niet de omstandigheden. Daarmee gaat de dynamiek van de interactie, waarbij de gedragingen van twee dieren op elkaar inwerken, verloren en daarmee de mogelijkheid om nuanceringen aan te brengen.

Statistisch toetsen

Veel biologen - en ook medici en psychologen - geven de voorkeur aan het statistisch toetsen van een hypothese, boven een kritische, ‘beschouwende’ analyse zoals die van Mech, omdat de resultaten dan ‘betrouwbaar’ en ‘objectief’ zijn. Die voorkeur is voortgekomen uit een 19^e eeuwse op de natuurwetenschappen gemodelleerde, in de 20ste eeuw tot op zekere hoogte voortlevende (‘positivistische’) wetenschapsvisie dat wetenschap objectief moet zijn en er op gericht moet zijn om algemene waarheden of ‘wetten’ te formuleren. Die visie leidde ook tot bepaalde, in de ethologie vaak – ook door van Hooff, van der Borg en Cafazzo - toegepaste methodes - zoals ‘*focal sampling*’ en ‘*free sampling*’. Deze methodes moesten voorkomen dat de onderzoeker zich teveel met zijn levende studieobjecten zou identificeren of zou antropomorfiseren.

Degelijk

Bij *focal sampling* worden alle gedragingen van een individu continu genoteerd tijdens een bepaald interval (bv 30 minuten), waarna de observaties werden gestopt of op een ander individu werden gericht. Daarbij werd/wordt soms rigoureus een stopwatch gehanteerd, die onverbiddelijk en abrupt het einde van de sessie betekent, ongeacht of er nu iets vreselijk interessants gebeurt waarvan je als gewoon nieuwsgierig mens de afloop zou willen weten. Bij ‘*free sampling*’ wordt bijvoorbeeld – ook gedurende een geklokte observatietijd - gescoord of een of meerdere gedragingen (b.v. ‘likken’ of ‘bijten’) in een groep voorkomen in een bepaalde situatie (b.v. bij conflict, ontmoeting, competitie om voedsel). Daarbij wordt ook opgeschreven wie de zender (*actor*) en de ontvanger (*receiver*) is: A pakt bot af van B, C likt D.

Natuurlijk zijn de zo verkregen gegevens heel precies, verantwoord, methodisch en volgens het gangbare wetenschappelijke boekje verworven. Natuurlijk is iets statistisch verwerken een degelijke methode. Maar betekent dat ook dat de door statistische analyse verkregen resultaten de ‘werkelijke’ gang van zaken weergeven en aan kunnen tonen dat bijvoorbeeld dominantie ‘bestaat’?

Keuzes

Wat nogal eens vergeten wordt, is dat de onderzoekers voordat ze kunnen gaan turven keuzes moeten maken welke gedragingen of gedragselementen ze als representatief voor ‘dominant’ of ‘submissief’ gedrag beschouwen. Van Hooff, Van der Borg en Cafazzo, maar ook andere onderzoekers zoals Trisko, nemen daarbij vooral als uitgangspunt de observaties van de Zwitserse zoöloog Schenkel die gepubliceerd zijn in 1947 en 1967. Schenkel bracht vanaf 1934 vele uren door in een Zwitserse dierentuin voor een dierenverblijf van 10 bij 20 meter met daarin 10 wolven. Schenkel had de handicap dat het sociale gedrag van wolven tot die tijd niet wetenschappelijk bestudeerd was. Om het gedrag dat hij waarnam wetenschappelijk te duiden, sloot hij daarom aan bij rond 1920 ontstane theorieën dat er binnen sociaal levende groepen dieren –bijvoorbeeld kauwen en kippen - een soort van hiërarchie kon worden waargenomen.

Submissie

Alle gedragingen waarbij wolven een lage houding aannamen, noemde Schenkel daarom ‘submissie’ (*Demutsverhalten, Unterwerfung*). Hoewel Schenkel in zijn artikel *Submission in the Wolf and Dog* (1967) zegt dat het daarbij om ‘*begging-for-food*’ of om duidelijke ‘*signs of friendliness*’ of om ‘*some kind of timidity*’ of zelfs ‘*love*’ gaat, zet hij dergelijke termen nadrukkelijk tussen aanhalingstekens. Hij wilde daarmee duidelijk maken dat hij dergelijke emotionele kwalificaties niet echt serieus nam. Het gedrag was voor hem geen uiting van een emotie, maar een uiting van onderdanigheid. Het toeschrijven van emoties aan dieren (zoals Darwin in 1872 nog deed) was in deze tijd namelijk om verschillende redenen wetenschappelijk uit de gratie geraakt en zou dit blijven tot heel voorzichtig in de jaren '90 van de vorige eeuw de discussie of dieren emoties hadden en bijvoorbeeld gevoelens van vriendschap of liefde kennen weer op gang kwam.

Afwijkingen

Moderne onderzoekers als Trisko en Cafazzo worstelen dan ook hier en daar met de vraag of bepaalde lage houdingen en gedragingen zoals ‘likken’ wel uitingen van ‘submissie’ zijn of toch ‘gewoon’ alleen maar uitingen van affectie of angst. Voor de Utrechtse School geldt dit niet. Voor Van Hooff, Van der Borg en Schilder geeft de statistische uitslag waarbij een bijna lineaire dominantie rangorde opdoemt – temminste als je de doorsnee niet-conflictueuze of niet-competitieve interacties als uitgangspunt neemt - de doorslag; temeer daar dit niet alleen bij hun eigen onderzoek zo is, maar ook bij Cafazzo en Trisko.

Dat lijkt overtuigend, maar er zitten een paar afwijkingen van de rechte lijn in de statistische resultaten (driehoeksverhoudingen en 0 waarnemingen), waardoor er ‘bijna’ een lineaire

rangorde is, maar net niet helemaal. Vanuit statistisch oogpunt is een dekkingspercentage van 85% voor ‘formele dominantie’ hoog – voor competitieve situaties ligt het maar rond de 50% - maar wetenschapsfilosofisch doemen er nu problemen op. De afwijkingen zijn voor meerdere verklaringen vatbaar: betekent ‘bijna’ nu dat er wel of niet een lineaire rangorde is? Daarover gaat in wezen een belangrijk deel van de discussie tussen Schilder en Bradshaw.

Bewijskracht

Driehoeksverhoudingen of ‘triangles’ in de door Schilder en Van der Borg getoonde matrixtabellen willen zeggen dat bijvoorbeeld A de ‘baas’ is over B, B over C en C over A; kortom, dat in deze triangel iedereen de baas is over iedereen. 0-Metingen willen zeggen dat er geen enkele dominant-submissieve interactie tussen twee leden van een groep is waargenomen. Voor Schilder – en in zijn kielzog Van der Borg- is dit geen probleem. De triangles wuift hij weg als verwaarloosbaar. 0-metingen zeggen volgens hem ook niet veel: er zijn vast wel dominant-submissieve interacties geweest, maar op niet op momenten dat de onderzoekers met hun potloodje klaar zaten. Met andere woorden, als je het niet ziet, wil dat nog niet zeggen dat het niet bestaat. Dat klinkt misschien voor veel mensen plausibel, maar die uitspraak heeft evenveel bewijskracht als zeggen dat God bestaat: je ziet hem niet, maar hij bestaat wel.

Onoverkomelijk

Voor Bradshaw is zo’n redenatie onoverkomelijk. Uit zijn eigen statistisch onderbouwde onderzoek komt ook naar voren dat er tussen een deel van de honden geen dominantie/submissie interactie is. Storend is wel dat Bradshaw zijn gegevens niet in tabellen heeft gepubliceerd en dat niemand zijn percentages dus zwart op wit kan controleren. Het gaat bij Bradshaw echter om het principe. Zijn visie is: als je geen dominantie-submissie interactie waarneemt tussen een deel van de honden in de groep, dan is er geen interactie en dan moet je daaruit je conclusies trekken. Wat betreft wetenschappelijke betrouwbaarheid heeft hij daarmee gelijk, want als je Schilders redenatie doortrekt, dan kun je even goed alle getallen in de matrix die de lineaire rangorde ‘bewijzen’ in twijfel trekken: misschien deden de wolven/honden wel iets heel anders of iets veel vaker op de momenten dat de onderzoekers er niet waren. De methode en de resultaten worden daarmee dus een heel stuk minder ‘juist’, dan de Utrechtse School misschien lief is.

Aanname

Dat er een lineaire hiërarchie ‘bestaat’, is dus een aanname: iets dat je denkt zeker te weten, maar niet helemaal zeker weet. En omdat het ‘bestaan’ van ‘dominantie’ volgens de Utrechtse School hiervan afhangt, geldt daarvoor hetzelfde. Daarom is voor Bradshaw ‘dominantie’ niet meer dan een *construct*, een verklaringsmodel, een logisch ‘bedenksel’ om wat je waarneemt met een grote waarschijnlijkheid te kunnen verklaren. Ook Schilder lijkt zich hiervan bewust – de titel van het voornamelijk door hem geschreven artikel spreekt van ‘*useful construct*’ -, maar hij is er tegelijkertijd van overtuigd dat formele dominantie een algemeen geldend principe is, dat overal op sociaal groepsgedrag toepasbaar is.

Schilder beschouwt formele dominantie als een intrinsiek, zelfregulerend, automatisch verlopend mechanisme met een evolutionaire waarde: de succesvolle voortplanting van de dominante dieren (en daarmee dus de overleving van de soort). Daarom denkt hij ook dat er veel dieren zullen zijn die streven naar dominantie, omdat *‘being the dominant may in itself become a desired outcome’*. Er zijn zeker ook honden, zo erkent hij, die zulke ambitie voor onderzoekers niet waarneembaar laten zien. Maar, zo stelt hij, dat zou wel eens kunnen komen door het proces van domesticatie of door rasverschillen, waardoor *‘breed-specific tail and ear postures may influence communicative (im)possibilities.’*

Gecastreerde honden

Juist omdat zoveel biologen met Schilder van mening zijn dat dominantie een algemeen regulerend, aangeboren principe is dat bij sociale dieren optreedt onafhankelijk van de context, koos Bradshaw voor het bestuderen van het sociale gedrag van gecastreerde honden in een dagopvang. Immers als dominantie/submissie iets is dat in ieder sociaal dier zit, dan zou het ook in gecastreerde dieren moeten zitten. Bradshaw turfde de *“confident” (e.g., growl, inhibited bite, stand over, mount, stare at, chase, bark at) and “submissive” (e.g., crouch, avoid, displacement lick/yawn, run away) patterns exchanged within each dyad*, om te zien of er een lineaire rangorde tussen de honden bestond. Schilder c.s. wijst Bradshaws onderzoekswijze af als oneigenlijk. Hij verwijt Bradshaw naar de verkeerde gedragingen gekeken te hebben – hij had naar houdingen moeten kijken die volgens Van Hooff formele status aangeven. Maar bovendien zegt Schilder verrassend genoeg dat in een situatie *‘lacking competitive incentive (e.g. females, food or other highly valued objects)...there is not much use to achieve a higher rank’*. Dat impliceert dat het volgens hem bij dominantie helemaal niet alleen om formele statuserkenning gaat, maar juist of ook over competitie over waardevolle zaken.

Wezenlijk verschil

Natuurlijk kun je dit alles afdoen als wetenschappelijk geneuzel, maar achter de discussie gaat een wezenlijk verschil in wetenschapsfilosofische visie en -oriëntatie schuil. De kijk van Utrechtse School op onderzoek komt uit de hoek van het ‘logisch positivisme’. Met denkt daarbij dat je de waarheid of geldigheid van een theorie kunt aantonen door deze empirisch (met waarnemingen) te verifiëren. Dat betekent simpel gezegd, dat als je de theorie dat alle katten wit zijn, (zonder dat je ooit een kat hebt gezien) wilt bewijzen, je op zoek moet naar witte katten. Dat meer dan 20 jaar later Cafazzo, Trisko en Van der Borg net als Van Hooff een –bijna ! - lineaire rangorde vinden in stabiele groep wolven of honden, toont voor Schilder voldoende aan dat ‘formele dominantie’ een algemene geldigheid heeft. Het onderzoek is reproduceerbaar, de theorie is geverifieerd; simpel gezegd, er zijn op meerdere plaatsen inderdaad witte katten aangetroffen.

Consensus

Daarin staat Schilder c.s. niet alleen. Heel veel biologen, en ook sociologen en tegenwoordig ook evolutionair psychologen zien het net zo. Er lijkt dus een soort consensus te bestaan dat ‘dominantie’ een algemeen principe is dat sociaal gedrag reguleert. De terechte vraag die echter vervolgens bij veel mensen rijst, is: wat zeggen onderzoeken van een paar kleine groepen honden eigenlijk over al die miljoenen honden die de aarde bevolken? Met andere woorden: hoe representatief zijn die witte katten eigenlijk?

Aanpassen

Wetenschapsfilosofen hebben die vraag 50 jaar geleden ook al gesteld. Je kunt namelijk wel naar allemaal witte katten gaan zoeken om je theorie te verifiëren, maar dan ben je knap lang bezig. Het is slimmer en sneller om te kijken of er ook katten met een andere kleur zijn, met andere woorden of je theorie falsifieerbaar is. Bradshaw sluit daar bij aan. Zijn opvatting is dat als je gaten (0-metingen) hebt zitten in je lineaire rangorde, als je honden - al zijn het er maar een paar - aantreft die zich niet dominant-submissief gedragen naar elkaar, je verklaringmodel niet (helemaal) klopt. Je kunt dan je model aanpassen en bijvoorbeeld zeggen dat in Spanje alle katten wit zijn, maar in Engeland zwart. Je kunt ook op zoek naar een totaal andere verklaring. Bradshaw doet dat laatste : hij doet een voorstel om het woord dominant niet meer te gebruiken en om een andere verklaring te geven voor het waargenomen gedrag, namelijk dat het afhankelijk is van de subjectief (persoonlijk) ervaren waarde dat iets voor een dier heeft – en dat dus van dier tot dier kan verschillen – en een leerproces.

Een gegeven

Het grootste probleem in de hele discussie is misschien wel dat het begrip ‘dominantie’ zelf niet of niet duidelijk wordt gedefinieerd. Het wordt vaak gepresenteerd als een gegeven: iets dat bestaat en waarvan iedereen weet wat het is. Dat blijkt echter helemaal niet zo duidelijk te zijn. De begrippen ‘dominantie’, ‘status-erkenning’, ‘leiderschap’ en ‘rangorde’ worden tamelijk inwisselbaar gebruikt. Het zijn echter geen synoniemen. Het gaat hierbij om verschillende aspecten of kenmerken van een fenomeen dat in verband worden gebracht met ‘macht’; ook zo’n schimmig begrip dat op vele manieren kan worden uitgelegd en dat nauwelijks naar tevredenheid van iedereen kan worden gedefinieerd.

Niet identiek

Dominantie betekent letterlijk ‘overheersing’ en wordt in de wetenschap doorgaans gebruikt in de sociale context wanneer een individu macht uitoefent over een ander. Status-erkenning is dan ook niet identiek met machtsuitoefening; leiderschap ook niet. Er worden bepaalde verschillen waargenomen binnen groepen sociaal levende dieren en mensen, die door veel wetenschappers geïnterpreteerd worden als ongelijkheid wat betreft macht, invloed en aanzien. Maar hoe die verschillen ontstaan en waardoor, wordt, zoals psychologe Cheng en collega’s (2012) het formuleren, nog niet goed begrepen (*is not well understood*). Gaat het om verschillende stukjes van dezelfde puzzel, of om gelijkvormige stukjes van verschillende

puzzels? Het is naar mijn mening een goed idee om eens te kijken wat er gebeurt als we de uitkomsten van verschillende onderzoeken naast elkaar leggen en kijken hoe die zich tot elkaar verhouden. Wellicht kunnen we ons onttrekken aan de welles-nietes discussie en komen tot een geïntegreerde en meer genuanceerde visie. Daarover gaat het volgende deel van deze serie.

Deel 4. Synthese

Spraakverwarring

In de vorige aflevering van deze serie heb ik er al op gewezen dat er een grote spraakverwarring bestaat in het gebruik van woorden zoals ‘dominantie’ en ‘status’, doordat deze begrippen niet of onvoldoende worden gedefinieerd terwijl ze voor meerdere uitleg vatbaar zijn. Een bijkomend probleem lijkt te zijn dat de woorden bij sommige ethologen een andere lading hebben dan in het dagelijks spraakgebruik – en vaak ook in dat van de sociale wetenschappen - gangbaar is. Bij ethologen zoals Schilder, lijken ‘status’ en ‘dominantie’ inwisselbaar te zijn en een neutrale lading te hebben: het geeft vooral de ongelijkheid in de *verhouding* weer tussen twee individuen, waarbij de een dominant is/een hogere status heeft en de ander submissief/een lagere status heeft.

Normale spraakgebruik

In het normale spraakgebruik hebben de woorden ‘dominantie’ en vooral ‘dominant’ echter - als het over de relatie tussen individuen gaat - een negatieve lading. Het wordt geassocieerd met manipulatie, dwang, agressie en machtsuitoefening die ten koste gaat van de vrijheid van anderen - en daarmee hun welzijn aangezien ‘vrijheid’ in onze cultuur een ideale toestand is. Wie een dominante schoonmoeder heeft, om maar eens een cliché te gebruiken, is niet best af. Status – in de zin van het hebben van een bepaalde plaats in een rangorde – is geassocieerd met sociaal-maatschappelijk succes, zodat het hebben van een hoge status of rang een positieve lading heeft.

Ongelijkheid

Zowel wetenschappers die gedrag in een sociale groep bestuderen, als mensen die zelf deel uitmaken van zo’n groep nemen in de relaties tussen individuen in een groep vaak vormen van sociale ongelijkheid waar. Deze worden – binnen de sociale wetenschappen – vaak beschouwd als verschillen in ‘macht’ of ‘aanzien’. Macht wordt daarbij meestal gedefinieerd als het vermogen om waardevolle ‘resources’ te verschaffen of te onthouden aan groepsgenoten. ‘Aanzien’ of ‘prestige’ wordt daarentegen gedefinieerd als de collectieve consensus onder groepsgenoten wat betreft de sociale waarde van een individu als gevolg van diens superieure expertise of competentie op een bepaald voor de groep belangrijk gebied.

Wetenschappelijk debat

Hoe bepaalde mensen binnen een groep aan een bepaalde sociale positie komen, is onderwerp van studie en voortdurend wetenschappelijk debat. Sociaal gedrag is complex en kan vanuit verschillende vakgebieden en invalshoeken - genetische, ecologische, economische, culturele, historische, psychologische, neurobiologische – bestudeerd worden, zodat er veel verschillende hypothesen en verklaringsmodellen zijn.

Binnen de sociale wetenschappen – en dan vooral de evolutionaire psychologie en antropologie - zijn er globaal twee richtingen die het fundamenteel met elkaar oneens lijken te zijn. Sommige theoretici zijn van mening dat altruïsme en het verwerven en ten toon spreiden van voor de groep nuttige vaardigheden en kennis, ervoor zorgt dat een individu een hoge of hoogste plaats in de sociale rangorde krijgt. Anderen zijn juist van mening dat individuen die positie bereiken door manipulatieve en veel impact hebbende tactieken en gedrag – collectief aangeduid met ‘dominantie’. zoals intimidatie, ‘*bullying*’ of zelfs openlijke agressie.

Onafhankelijk van elkaar

Cheng en collega's (2013) betogen echter, op basis van literatuurstudie en een aantal eigen experimenten, dat *beide* strategieën tegelijkertijd en onafhankelijk van elkaar effectief en met succes in een groep door afzonderlijke individuen worden toegepast en zich ook kunnen verenigen in één persoon. Uit hun onderzoek bleek ook dat zowel mensen die de dominantie-strategie toepasten als degenen die de prestige-strategie gebruikten, relatief veel meer aandacht kregen van groepsgenoten en dat er meer naar hen gekeken werd; hetzij uit angst/afkeer, hetzij uit bewondering of verlangen om het waargenomen gedrag te kopiëren/leren.

Taboe op antropomorfiseren

Ook de ethologie/gedragsbiologie maakt bij het duiden van sociale verschillen bij dieren gebruik van de begrippen ‘macht’ en ‘aanzien’, al worden daar aparte woorden voor gebruikt: ‘*resource holding potential*’ (RHP) en ‘status-erkenning/formele dominantie’. Deze uit de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw stammende terminologie weerspiegelt het taboe op antropomorfiseren en een poging om ‘waardevrije’ wetenschap te bedrijven. In deze tijd werd diergedrag namelijk als wezenlijk verschillend van dat van mensen gezien. Ethologen waren, evenals de behavioristen, van mening dat dieren niet bewust handelen en geen met mensen vergelijkbare emoties hebben. En als ze die wel zouden hebben, dan had het geen zin om te proberen die te bestuderen: dieren konden nu eenmaal niet praten, dus hoe zou je er achter moeten komen wat ze voelen en ervaren?

Wetmatigheden

De ethologen waren bovendien op zoek naar patronen en wetmatigheden, niet naar individuele gevoelens. Het gevolg daarvan is dat degenen die in de ethologie ‘dominantie’ als verklaringmodel gebruiken - anders dan in de sociale wetenschappen – de invloed van emoties op gedrag meestal buiten beschouwing laten en ook geen aandacht hebben voor de binnen relaties van belang zijnde waardes zoals ‘aandacht’, ‘affectie’, ‘vriendschap’ of ‘verzorging’.

De heersende opvatting was - óók in de sociale wetenschappen – dat dieren en mensen in wezen egoïstisch zijn en dat zij bij sociale interacties vooral uit zijn op hun eigen gewin.

Variant

Deze wetenschapsvisie zorgt er vermoedelijk gedeeltelijk voor dat er (nog) geen fundamenteel onderscheid wordt gemaakt tussen ‘dominantie’ en ‘aanzien’, maar dat ‘dominantie’ en ‘formele dominantie’ gezien worden als respectievelijk de agressieve (competitieve, conflictueuze) en de niet-agressieve (coöperatieve, vreedzaam verlopende) variant van hetzelfde fenomeen: het streven van individuen naar het kunnen beheersen van algemeen waardevolle *resources* (‘macht’). Een sociaal systeem dat berust op macht, overheersing en competitie wordt in de westerse wetenschap (en ook in de publieke opinie) bovendien vaak nog steeds beschouwd als ‘dierlijk’, evolutionair ouder’ en ‘primitiever’ dan een, als ‘beschaafd’ en ‘aan mensen voorbehouden’ sociaal systeem dat berust op ‘aanzien’ en ‘prestige’.

Compleet verschillend

‘Dominantie’ en ‘aanzien/prestige’ zijn volgens Cheng c.s. echter twee compleet verschillende ‘*constructs*’, die volkomen los van elkaar staan en onafhankelijk van elkaar in een groep functioneren. Cheng en collega’s stellen bijvoorbeeld dat het hebben van ‘aanzien’ wel vaak leidt tot het in grotere mate kunnen beschikken over waardevolle *resources*, maar niet automatisch tot het *beheersen* ervan (het uitoefenen van macht). Mensen die aanzien genieten zijn voor hun status immers afhankelijk van groepsgenoten. Ze kunnen daardoor niets afdwingen. Andersom hoeft het kunnen beheersen van *resources* (macht) niet automatisch te leiden tot ‘aanzien’.

Doordat bij veel onderzoeken dit wezenlijke, theoretische onderscheid echter niet wordt gemaakt, worden volgens Cheng – ook in de sociale wetenschappen – positieve correlaties gevonden tussen ‘macht’ en ‘status’.

Lastig

Lastig is ook dat veel wetenschappers - ook de sprekers op de studiedag - ‘dominantie’ en ‘leiderschap’ inwisselbaar gebruiken. Voor het grote publiek is er sowieso geen onderscheid: dat krijgt al meer dan dertig jaar voorgeschoteld dat de dominante alfa ook de onbetwiste leider is.

Leiders hebben volgelingen; volgens gangbare definities motiveren ze groepsgenoten om hun eigen belangen en beslommeringen (tijdelijk) opzij te zetten om gemeenschappelijk een bepaald doel na te streven.

Hoewel ‘dominantie’ en ‘aanzien’ ervoor kunnen zorgen dat een individu in een groep een hoge status heeft, hoeft dat echter niet automatisch te betekenen dat hij ook een leiderschapsrol vervult; een hoge status hebben, is niet identiek met leiderschap.

Aardig of niet aardig

Zowel ‘dominantie’ als ‘aanzien’ kunnen er echter wél onder bepaalde omstandigheden voor zorgen dat individuen zich tot effectieve, succesvolle leiders ontpoppen die het algemeen welzijn van hun groepsgenoten kunnen verhogen. Een wezenlijk verschil is echter dat leiders

die een dominantie-strategie (met manipulatie en intimidatie) toepassen door hun volgelingen niet aardig gevonden worden, terwijl leiders die de aanzien-strategie (met affectie, empathie en vertoon van altruïsme) gebruiken wel aardig gevonden worden.

Totaalplaatje

Wie de onderzoeksresultaten en standpunten van Schenkel, Mech, Bradshaw, Van Hooff, Van der Borg, Cafazzo, Bonanni en Trisko tegen het licht houdt van de visie van Cheng - dat 'dominantie' en 'formele dominantie' (aanzien) twee verschillende sociale strategieën zijn die los van elkaar staan, effectief naast elkaar in dezelfde groep kunnen worden toegepast en zelfs in hetzelfde individu verenigd kunnen zijn - krijgt een totaalplaatje, waarbij er niet langer sprake is van onoverbrugbare tegenstellingen.

Fundamenteel verschil

'Aanzien' - inherent aan de (voor jongere dieren duidelijk zichtbare) grotere ervaring, kennis en vaardigheden van ouderdieren - kan goed verklaren waarom door Mech in wolvengroepen die uit een 'gezin' bestaan, geen 'rangordestrijd' waarnam en ook waarom de ouderdieren probleemloos een bepaalde leidersrol op zich nemen, zoals Mech zelf voorstelt. Het volgens Cheng fundamentele verschil tussen 'dominantie' en 'aanzien' verklaart ook waarom de door Van Hooff, Van der Borg, Cafazzo en Trisko - in meer of mindere mate gevonden - lineaire formele rangordes onvolledig corresponderen met de (in veel minder duidelijke en in geringere mate gevonden) rangordes die gebaseerd zijn op de uitkomst van conflicten over *resources*. Dit kan er op wijzen dat in sommige relaties zowel 'aanzien' als 'dominantie' een rol spelen, terwijl andere relaties gebaseerd zijn op alleen 'aanzien' of alleen 'dominantie', zoals vooral bij Trisko naar voren komt.

Leeftijd

Opvallend is dat in groepen waar de sterkste lineaire formele rangorde werd vastgesteld relatief veel (vermoedelijk) verwante dieren en relatief veel jonge, onvolwassen dieren voorkwamen. Ook hier lijkt de relatief grotere kennis en ervaring van oude(re) volwassen dieren - en de verzorging en bescherming die ze daardoor kunnen bieden - een voor de hand liggende verklaring voor het 'aanzien' dat zij verkrijgen door 'status-erkenning'. Dat leeftijd een belangrijke rol speelt, komt naar voren door de duidelijke correlatie tussen leeftijd en de plaats in de formele rangorde die werd gevonden in meerdere onderzoeken, zoals bij Trisko. Ook Cafazzo constateert dat *submissive-affiliative* gedrag (likken met snelle lage kwispel) vooral getoond werd door jonge (juvenile) honden naar volwassen of bijna volwassen honden en vooral bij gelegenheden waarin deze terugkeerden in de groep. Dat Van der Borg relatief vaak een zwabberkwispel als representatief teken van 'status-erkenning' kon noteren, is wellicht ook een gevolg van de leeftijdsopbouw in de door haar bestudeerde groep, waar maar drie volwassen honden in zaten (waaronder een moeder met pups).

Voorkeur

De constatering dat menselijke leiders die ‘aanzien’ genieten aardig gevonden worden en ‘dominante’ leiders niet, correspondeert opvallend met de bevindingen van Bonanni & Cafazzo dat leiders (dieren die door twee of meer dieren gevolgd werden) meestal oudere dieren waren die met ‘*affective submission*’ begroet werden; evenals met de uitkomst dat loopse teven een duidelijke voorkeur vertoonden voor reuen met een hoge status die vriendelijk (*affiliative*) gedrag vertoonden boven de reuen met een hoge status die hen intimideerden.

Geen rangordestrijd

Evenzeer valt in alle onderzoeken op dat er in de bestudeerde groepen verhoudingsgewijs weinig conflicten zijn en dat er nergens sprake lijkt van een systematische ‘rangordestrijd’ of pogingen om hogerop te komen.

De meeste agressie (uitvallen, dreigen) vond plaats in competitieve situaties om een *resource* (zoals voedsel of loopse teven). Daarbij werd echter steeds geen duidelijke lineaire ‘dominantie’ rangorde duidelijk. Ook bleken de ‘formele ranglageren’ regelmatig agressie of dreiging richting ‘formeel ranghogeren’ te vertonen. Dit wijst er op dat het bij agressie niet zozeer gaat om een ‘rangordestrijd’ of het willen verkrijgen van ‘macht’, maar om iets anders.

Verschillende verklaringen

Bradshaws suggestie dat het gaat om het verdedigen of verwerven van iets dat voor een dier van grote persoonlijke waarde is, is heel plausibel.

Maar ook andere, meer context gebonden, verklaringen zijn mogelijk. Onderzoekers die in het wild levende, (deels) verwante groepen bestudeerden, zoals Mech en Cafazzo, wijzen er bijvoorbeeld op dat oudere dieren jongere dieren hiermee kunnen proberen te dwingen tot het verlaten van de groep (*dispersal*). Veel van de agressie is namelijk gericht tegen jongvolwassen dieren. Bij wolven en honden verlaten normaal gesproken de meeste jongvolwassenen de groep, naar men vermoedt om inteelt te voorkomen.

Opvallend is dat de onderzoekers niet of nauwelijks emotionele motivaties, zoals bijvoorbeeld irritatie, in overweging nemen als verklaring voor de agressie tussen groepsgenoten.

Geen interactie

0-Metingen, waarbij er geen enkele interactie tussen groepsgenoten werd geregistreerd, komen relatief vaker voor bij de willekeurig samengestelde groepen van volwassen honden die regelmatig naar een dagopvang komen, dan bij dagopvanggroepen die relatief veel juveniele of verwante dieren hebben of groepen die permanent samenleven. Het percentage honden dat geen enkele interactie heeft – in de verschillende onderzoeken uiteenlopend van 15% tot 50% - is dusdanig groot dat verklaringen als ‘de dieren hadden vast wel relaties, maar toevallig niet als de onderzoekers er waren’, hoogst onwaarschijnlijk zijn. Het aantal observatie-uren lijkt daar bovendien veel te groot voor te zijn. Het lijkt er op dat - zoals Trisko en Bradshaw stellen - er binnen iedere groep gewoon een stel dieren zijn die sociaal

niets met elkaar hebben, noch in negatieve noch in positieve zin. Ze leven langs elkaar heen, wellicht uit tactische overwegingen zoals Trisko oppert, om onaangenaamheden te voorkomen.

Complexer

Het beeld van de sociale relaties en motivaties van honden en wolven dat uit de verschillende onderzoeken naar voren komt, lijkt vele malen complexer te zijn en niet alleen met één enkel rangorde-systeem te verklaren te zijn. Bij Trisko - die als enige ook spelgedrag onderzocht - komt bovendien naar voren dat veel honden graag willen spelen en dat veel spelpartners een gelijkwaardige relatie hebben, waarbij 'dominantie' of 'aanzien' geen rol speelt.

Hoewel de onderzoeken naar dominantie bij wolven en honden door de verschillende invalshoeken, wetenschapstradities en vraagstellingen van de onderzoekers enerzijds, en de verschillende groepssamenstellingen en leefomstandigheden van de dieren anderzijds, niet zonder meer te vergelijken zijn, komen er toch algemene trends in naar voren. Interessant is dat die gelijk op lijken te gaan met uitkomsten van onderzoek naar het sociale gedrag van mensen.

Egoïstisch?

Uit een recent, groots opgezet antropologisch onderzoek naar sociaal gedrag van mensen bleek bijvoorbeeld overduidelijk dat mensen wereldwijd de voorkeur geven aan samenwerking en het delen van *resources*. Het oude idee dat mensen in wezen egoïstisch zijn, lijkt daarmee afdoende weerlegd te zijn. Het beeld dat in de dominantie-onderzoeken naar voren komt van honden en wolven die in een groep voornamelijk vreedzaam met elkaar omgaan en niet per definitie uit zijn op persoonlijke 'macht', lijkt hiermee overeen te komen.

Impact op de praktijk

Wat voor impact de onderzoeksresultaten hebben op de verhouding tussen huishonden en mensen en de wijze waarop mensen met hun hond om moeten gaan, werd op de studiedag niet echt duidelijk. De verschillende visies en denkwijzen bij degenen die zich hier wetenschappelijk mee bezighouden, leiden tot verschillende adviezen – zoveel moge duidelijk zijn. In de laatste twee delen van deze serie zal ik die adviezen tegen het licht houden van de implicaties van de onderzoeksresultaten uit de diverse studies en artikelen.

Deel 5. Implicaties voor eigenaars met meerdere honden.

Roedelleider

Toen in de jaren '70 van de vorige eeuw de eerste hondenscholen werden opgericht, gingen gerenommeerde trainers, zoals Ruud Haak en Martin Gaus met regelmaat te rade bij de wetenschap. De kennis die wetenschappers toen hadden over het sociale gedrag van honden en wolven, werd 'vertaald' naar hoe een eigenaar met zijn honden moest omgaan: als een alfa, de hoogste baas in de rangorde, die de hond onder de duim hield: als de roedelleider die alles als eerste deed en alles bepaalde wat er gebeurde. Deed je dat niet, zo werd verondersteld, dan liep je de kans dat de hond de macht zou grijpen; iedere hond had namelijk, zo dachten de wetenschappers, de ambitie om roedelleider te worden. En als de hond eenmaal de baas in huis was, dan was je de pineut. Dus zo ver moest je het vooral niet laten komen.

Omdenken

Ruim veertig jaar later is er veel meer kennis over het sociale gedrag van honden en is duidelijk geworden dat het allemaal veel ingewikkelder ligt. Het betekent, zoals Joanne van der Borg zei op de studiedag, dat mensen moeten gaan 'omdenken'. Kritisch kijken, blijven nadenken, (misschien) loslaten wat je altijd hebt gedacht dat 'goed' en 'waar' is en niet klakkeloos doen wat je altijd hebt gedaan. Dat valt niet mee, zeker niet als heel veel mensen, inclusief wetenschappers, gedrag heel lang op één bepaalde manier hebben verklaard en dat voor het overgrote deel nog doen.

Implicaties

De onderzoeken die in afgelopen Hondenmanieren zijn besproken, betroffen steeds het gedrag van wolven en (verwilderde) honden die in een groep in het wild samenleefden of in een hondenopvang regelmatig bij elkaar kwamen. Hoewel in de hondenopvang mensen aanwezig waren die ervoor zorgden – vooral bij Trisko - dat conflicten niet uitmondten in bloedvergieten, was de invloed van mensen op het gedrag van de honden onderling beperkt. Wat de praktische implicaties van de bevindingen zijn voor eigenaren die meerdere honden hebben, wordt (uiteraard) door de onderzoekers niet besproken. Daarom wil ik hier de resultaten van de onderzoeken en hun mogelijke betekenis voor de praktijk op een rijtje zetten.

Eigen gang gaan

Honden die samenleven/bijeenkomen in dezelfde groep kunnen verschillende soorten relaties hebben. Een deel van de honden (uiteenlopend van 20%-50%) heeft geen relatie; ze hebben geen sociaal contact met elkaar. Ze snuffelen hooguit even aan elkaar.

Het is onduidelijk, waarom dat zo is. Misschien vinden ze elkaar gewoon niet interessant genoeg om zich met elkaar bezig te houden. Misschien hebben ze op die manier geen last van elkaar. In ieder geval lijken ze geen emotionele band te hebben. Ze vinden elkaar niet aardig

of onaardig; ze zijn neutraal. Ze gaan gewoon hun eigen gang, net zoals sommige mensen die bij elkaar in de straat wonen en die nooit met elkaar een praatje maken.

Misschien is het voor eigenaren niet zo leuk als hun honden niets met elkaar hebben. Veel mensen nemen er juist een hond bij omdat ze denken dat het fijn is voor hun hond om een speelkameraadje te hebben, zeker als ze niet zo veel tijd hebben om aandacht aan hun hond te geven. Dan is het zuur als die honden elkaar niet zien staan. Er is echter alle reden voor om dat zo te laten: de honden hebben hun eigen manier van samenleven gevonden.

Vriendjes

Bij de honden die wel sociaal contact hebben, zijn er verschillen in de manier waarop. Een deel – Trisko meet ongeveer 20% - van de honden heeft een gelijkwaardige, harmonieuze relatie, waarbij ze wederzijds ‘*affiliative*’ gedrag tonen; een vrijwel onvertaalbare term voor gedrag dat er op gericht is om een goede band te krijgen of te behouden, zoals het tonen van affectie (elkaar likken, neusduwtjes geven) en met elkaar spelen. In dergelijke vriendelijke en speelse relaties wordt geen agressie vertoond en de houdingen van de honden zijn bij de interacties neutraal. Eenvoudig gezegd: honden die dergelijk gedrag vertonen zijn gewoon vriendjes, die graag spelen en bij elkaar zijn, zonder dat de een tegen de ander opkijkt. Bij zo’n gelijkwaardige, harmonieuze relatie horen dus geen gedragingen die door de onderzoekers als kenmerkend voor een *ongelijke* verhouding worden beschouwd: een houdingverlaging met een zwabberkwispel en het likken van de bek van de andere hond in een lage houding.

Bestijgen

Zo’n vriendschapsrelatie bestaat vaker tussen reuen-teven, dan bij honden van gelijk geslacht. Maar ook teven kunnen met teven vriendjes zijn en reuen met reuen. Verder worden dergelijke vriendschappelijke relaties vaker gezien bij honden waar geen groot leeftijdsverschil tussen zit. Het verschil in leeftijd lijkt echter geen enkele belemmering te zijn voor het vormen van een vriendschappelijke relatie. Opmerkelijk is dat gedragingen, die vrijwel altijd als een teken van dominantie worden beschouwd, zoals kop of poot op de rug van de andere hond leggen en het bestijgen van een andere hond - zo blijkt uit het onderzoek van Trisko en Van der Borg - absoluut geen ‘dominantie-signalen’ zijn, maar juist tot het ‘*affiliatieve*’ gedrag lijken te horen.

Aanzien

Een ander deel – Trisko meet 20%, maar bij andere onderzoekers is het percentage een stuk hoger - van de honden heeft volgens de onderzoekers een ongelijke verhouding, waarbij de ene hond in de ogen van de andere hond een hoge(re) status/aanzien heeft. Dat een hond opkijkt tegen een ander, kun je zien doordat bij de interactie tussen de twee honden een van de twee steeds of heel regelmatig een houdingsverlaging toont ten opzichte van de ander, waarbij hij breeduit zwabberkwispelt of de bek van de ander likt. Dat in een lage houding zwabberkwispelen/likken wordt gedaan in neutrale situaties, wanneer bijvoorbeeld de andere hond thuiskomt na een tijdje van afwezigheid, maar vaak ook in de periode na een aanvaring,

zoals een snauw of dreigen door de ander. Trisko noemt dit laatste *'kissing-up'* (vleierij, slijmen) om de goede relatie te herstellen of te bestendigen. Zulk gedrag betekent dus ook dat de hond veel belang hecht aan de relatie.

Oudere honden

Uit de onderzoeken komt duidelijk naar voren dat sommige honden binnen de groep meer aanzien genieten dan andere en dat daarbij een vrij grote mate van lineaire rangorde in is te ontwaren. De honden met het meeste aanzien zijn vrijwel altijd de oudere, meer ervaren honden in de groep. Of zij groot of sterk zijn, speelt daarbij geen rol.

Het is niet helemaal duidelijk wat er nou precies voor zorgt dat een hond aanzien geniet bij een ander. Honden die altijd alleen maar vriendelijk en reuze tolerant zijn, kunnen veel aanzien genieten, maar ook niet. Honden die af en toe met een hoge houding een flinke snauw of snap uitdelen kunnen 'populair' zijn. Verondersteld wordt dat de honden die (veel) aanzien genieten in de ogen van een andere hond of andere honden, iets te bieden hebben dat belangrijk, waardevol, aantrekkelijk of prettig is voor de andere hond(en). Je kunt ook zeggen dat dergelijke honden voldoen aan een bepaalde (emotionele of fysieke) behoefte van een andere hond.

Intimiderend

Er is ook nog een ander type ongelijke relatie, waarbij een houdingsverlaging van de een tegenover de ander kan worden waargenomen. Binnen groepen zijn er soms honden die zich agressief, dreigend of intimiderend met veel vertoon van 'macht' gedragen – honden die door mensen vaak bij uitstek als 'dominant' beschouwd worden. Sommige honden uit de groep nemen tegenover hen wel een lage houding aan, maar ze geven er nooit lage zwabberkwispels of lebbers bij. Ze doen dus niet aan 'statuserkenning'. Met andere woorden de 'onaardige' honden genieten geen aanzien. Het gaat hierbij overigens om een relatief klein deel van de relaties.

Angst

Hoewel sommige onderzoekers, zoals Cafazzo, deze houdingsverlaging zonder zwabbers en lebbers ook 'submissie' noemen, is uit andere onderzoeken duidelijk dat deze van een heel ander kaliber is. Het gedrag dat door Cafazzo (niet affiliatieve) 'submissie' wordt genoemd, wordt namelijk als volgt beschreven: *voiding eye contact, holding the head down, flattening ears, holding the tail down or tightly between the hindleg and against the belly, cringing, laying down on the back exposing the ventral side of the chest and sometimes the abdomen, avoiding and retreating*. Elders in de gedragswetenschappen wordt dergelijk gedrag echter – met name als de staart strak en zonder enige kwispel tegen de buik wordt gehouden - vrijwel altijd opgevat als een uiting van angst. In deze relaties voelen de honden die dit als 'submissief' betitelde gedrag vertonen zich dus - naar alle waarschijnlijkheid - behoorlijk geïntimideerd. Het ontbreken van lebbers en zwabberkwispels wijst er op dat ze niet opkijken tegen de andere hond en er ook geen enkele affectie voor voelen.

Welzijn

Typerend is dan ook - zoals Bonanni aantoont- dat honden dergelijke intimiderende honden liever niet volgen, liever niet als seksuele partner hebben en ook liever niet in hun nabijheid gaan liggen. Voor honden die met zwabbers en lebbers begroet worden, geldt juist het omgekeerde. Dit impliceert dat binnen relaties waarbij de ene hond de ander steeds of regelmatig intimideert, het welzijn van de geïntimideerde hond wordt aangetast. Hij voelt zich er echt niet prettig bij.

Agressie

Heel belangrijk is het om je als hondeneigenaar te realiseren dat agressie niets met dominant/ranghoger zijn of willen worden te maken heeft. Het heeft dan ook geen enkele zin om te proberen uit agressie af te leiden welke hond ranghoger is of de ranghoogste (alfa) is. Evenzo is het een groot misverstand te denken dat een gevecht tussen honden een rangordestrijd is waarbij een hond probeert hogerop te komen.

In de meeste groepen leven honden harmonieus samen en is onderlinge agressie eerder een uitzondering dan regel. Er wordt maar zelden gebeten of gevochten. De meeste agressie bestaat uit dreigen (aanstaren, lip optrekken, grommen en afsnauwen) – bij Trisko in 84% van de gevallen, maar dat had wellicht ook te maken met het (toelatings)beleid van de dagopvang. Agressie roept meestal pas een agressieve tegenreactie op bij een ander dier wanneer deze echt fysiek aangevallen werd.

Resource

Wanneer een hond agressief is tegen een andere hond in zijn groep, dan gaat het dus om iets anders dan rangorde. Agressie is vaak een emotionele uiting van irritatie of frustratie. De meeste agressie tussen honden wordt waargenomen in competitieve situaties, wanneer er bijvoorbeeld een waardevolle *resource*, zoals voedsel, of een loopse teef in het geding is. In die situaties zijn de honden agressiever dan in neutrale situaties, waarin ze haast nooit ‘zomaar’ agressief zijn

Zoals te verwachten is, waren het bij loopsheid van de teven vooral reuen die naar andere reuen agressie vertonen. Bij voedsel waren het vooral oudere dieren die dreigden of uitvielen tegen halfvolwassen dieren. Interessant is dat Cafazzo c.s. waarnamen dat dieren die veel aanzien genoten en dus een hoge status in de ogen van de meeste andere honden hadden, juist niet met agressie voedsel van anderen afpakten, maar het in een onbewaakt ogenblik stiekem gingen stelen.

Communicatiemiddel

Agressie heeft, zoals blijkt uit de context waarin het wordt waargenomen, verschillende communicatieve functies. Honden geven ermee aan dat iets dat ze hebben of willen hebben, zoals bijvoorbeeld voedsel, voor hen belangrijk is en dat de ander daar van af moet blijven (bijvoorbeeld omdat ze veel honger hebben of iets erg lekker vinden). Zowel honden die een laag als een hoog aanzien genieten bij de andere honden doen dit.

Honden lijken er ook mee aan te geven dat ze ergens genoeg van hebben. Trisko bespreekt uitvoerig gevallen waarbij bepaalde honden die veel aanzien genoten, probeerden te ontkomen aan hun laag zwabberkwispelende, mondlikkende bewonderaars en gromden of afsnauwden als dat niet werkte.

Mogelijk wordt agressie, met name met ‘*pinning*’ (het fysiek tegen de grond gedrukt houden van een andere wolf of hond) ook gebruikt als middel om het dier te dwingen de groep te verlaten.

Onderbreken

Interessant is ook dat honden die het spel van andere honden in hun groep op agressieve, affectieve of speelse wijze onderbreken dat waarschijnlijk niet doen om orde te scheppen of de rangorde vast te stellen. Dit wordt nogal eens aangenomen, vooral in het geval van een agressieve ingreep. Trisko, die dit als enige onderzocht, vond echter onvoldoende bewijs hiervoor; eerder het tegendeel. De onderbreking van het spel met een speelse ‘aanval’ was vooral gericht op een ‘vriendje’ of een favoriete spelpartner die juist hoger in aanzien stond. Trisko denkt daarom dat de honden door het spel van twee andere te onderbreken, juist hun eigen – goede - sociale relaties met een hond uit de groep proberen te verbeteren of veilig te stellen.

Erg beperkt

Al met al lijkt de invloed die eigenaren kunnen uitoefenen op het vormen van goede relaties tussen hun honden erg beperkt. Een hoge status/aanzien wordt vrijwillig verkregen en op de een of andere manier door een hond ‘verdiend’, en kan dus niet afgedwongen of door een derde (de baas) gecreëerd worden. De honden bepalen dit zelf, ieder voor zich, net zoals wij uiteindelijk zelf bepalen of we wel of niet echt opkijken tegen de koning. Om die reden hebben de in de boekjes en op internet aanbevolen ‘rangorde bevestigende’ maatregelen – waarbij de ‘ranghoogste’ alles als eerste mag of krijgt – dus weinig zin om een duidelijke rangorde tussen twee honden te creëren.

Hooguit helpt het om een bepaalde vaste routine tot stand te brengen. Door een leerproces weet een hond dan bijvoorbeeld dat het geen zin heeft om iets te doen of te proberen. Daardoor kan ook irritatie en agressie tussen honden verminderen. Het wil echter niet zeggen dat de ene hond dan opkijkt tegen de andere of die als ‘meerdere’ erkent.

Managen

Voor wie agressie tussen zijn honden onderling wil voorkomen of terugdringen is het beperken of bewust managen van de factoren die competitieve agressie or irritatie kunnen uitlokken, minstens even effectief. Voorkomen dat er competitie kan ontstaan over voer of lekkere kluijjes, speeltjes, loopse teven en alle andere dingen die voor de honden van grote (soms heel persoonlijke) waarde zijn, is al het halve werk. Daarmee is nog niet gezegd dat de onderlinge verhoudingen daarmee goed of vriendschappelijk worden. Negatieve gevoelens ten opzichte van elkaar worden er echter wel mee beperkt, zodat het welzijn van alle honden wordt geoptimaliseerd.

Wanneer bij onze 'huishonden' een hond het zonder duidelijk aanwijsbare redenen voortdurend gemunt heeft op een andere (verwante) hond van hetzelfde geslacht, dan moeten we er rekening mee houden dat dit een natuurlijke manier kan zijn om deze te dwingen tot vertrek.

Tot elkaar veroordeeld

Zolang de honden een goede, al dan niet gelijkwaardige relatie hebben die zich uit in samen spelen en eenzijdig of wederkerig affectief gedrag met al dan niet een lage zwabberkwispel, dan is er bij het - eventueel over en weer - uitdelen van een snauw of grauw geen reden om allerlei extra maatregelen te nemen.

Maar als honden elkaar steeds aanvliegen of de een de ander terroriseert, zal er wat moeten gebeuren. Denken dat dit een onderdeel van een rangordebepaling is en het daarbij laten, betekent een ernstige aantasting van het fysieke en/of psychische welzijn van *beide* honden. Terecht wordt er door Schilder op gewezen dat de situatie binnen een gezin vergelijkbaar is met de situatie van een in een dierentuin opgesloten groep wolven. In de vrije natuur kan agressie er voor zorgen dat een dier vertrekt; in een gezin zijn de dieren, net als in een dierentuin, tot elkaar veroordeeld en zal de mens voor een oplossing moeten zorgen waar alle honden zich goed bij voelen.

En de relatie met mensen?

Aangezien honden ook tot hun eigenaar veroordeeld zijn, en deze bovendien bepaalt wanneer de hond eet, uitgaat, speelt en dergelijke, is de sociale relatie tussen een eigenaar en zijn hond anders en complexer dan die tussen honden en wolven onderling. Hoewel er veel onderzoek is gedaan naar het effect van training met beloning en straf op in een gezin levende honden, zijn de sociale relaties tussen mensen en honden slecht bestudeerd. Zowel Bradshaw als Schilder en Van der Borg opperen voorzichtig dat de uitkomsten naar de sociale relaties tussen honden en wolven ook een licht kunnen werpen op de relatie mens-hond. Daarom zal ik in het laatste deel van deze serie hier op ingaan.

Deel 6. Implicaties voor de relatie van de eigenaar met zijn hond.

Uit de verschillende onderzoeken naar sociaal gedrag tussen honden onderling komt naar voren dat er binnen een groep honden verschillende soorten relaties zijn en dat er tussen sommige honden zelfs helemaal geen relatie bestaat. Als er relaties tussen honden bestaan – d.w.z. als ze sociaal met elkaar omgaan - dan kunnen die bestaan uit gelijkwaardige, vriendschappelijke, ‘affiliatieve’ verhoudingen en uit ongelijkwaardige verhoudingen, waarbij de ene hond systematisch een lage houding aanneemt ten opzichte van een andere hond. Bij dit laatste spreken de onderzoekers van ‘dominantie-verhoudingen’. Daarbij maken onderzoekers onderscheid tussen twee verschillende vormen.

Zwabberkwispels

Bij de ene vorm laat een hond met een lage houding, zwabberkwispels en het geven van lebbers merken dat een andere hond – wanneer die bijvoorbeeld terugkeert in de groep of hem een snauw heeft gegeven - ‘aanzien’ geniet. Ze verkeren graag in de nabijheid van deze honden, lopen soms met ze mee en verkiezen ze als seksuele partner. De Utrechtse School gebruikt bij deze vorm de wat ongelukkige en verwarrende term ‘formele dominantie’. Bij de andere vorm neemt een hond een lage houding aan zonder zwabberkwispel en lebbers, en houdt hij in deze positie zijn staart stil en vaak (bijna) tegen de buik aan. De honden waarbij een hond dit doet, worden meestal in alle opzichten zo veel mogelijk vermeden (als gezelschap, als ‘leider’ en als seksuele partner). Daaruit kan worden afgeleid dat deze geen ‘aanzien’ genieten en dat hun gedrag als niet prettig, of zelfs intimiderend wordt ervaren.

Speculatief

De vraag is nu of alles wat voor hond-hond relaties lijkt te gelden, ook voor mens-hond relaties geldig is. En zo ja, wat dit dan betekent. Wetenschappelijk gezien is de eerste vraag (voorlopig) niet te beantwoorden: er is geen (eenzelfde soort) onderzoek gedaan dat naast de hier behandelde onderzoeken kan worden gelegd. Alles wat we hier dus met zijn allen over zeggen of menen te weten is tamelijk speculatief. Het berust op de aanname dat het sociale gedrag van een hond ten opzichte van een mens hetzelfde is als het sociale gedrag ten opzichte van een andere hond.

Welzijn

Zowel Bradshaw als Schilder c.s. zijn daarom voorzichtig met het doen van al te stellige uitspraken hierover in hun artikelen. Hun motivatie om iets te zeggen is eerder idealistisch: het willen bevorderen van het ‘welzijn’ van hond en/of mens in de zin van het zich goed en veilig voelen in elkaars aanwezigheid. Bij Bradshaw ligt het accent op het welzijn van de hond, die nietsvermoedend geconfronteerd wordt met allerlei dominantie-handelingen van zijn voor alfa spelende baas, die de hond - volgens Bradshaw - helemaal niet begrijpt; bij Schilder ligt het accent meer op het welzijn van eigenaren die gebeten worden door ‘*at least some dogs [that] may show a tendency to raise their status...*’ Het is ook dit welzijnsaspect,

met name bij de hond, dat de discussie bij het grote publiek zo in het emotionele trekt en bij hondeneigenaren leidt tot een soms heftig welles of nietes geroep.

Waarschijnlijk weinig reden tot bezorgdheid

Als het klopt dat het sociale hond-mens gedrag vergelijkbaar verloopt met het door de onderzoekers waargenomen hond-hond gedrag, dan lijken de meeste verhoudingen tussen mens en hond weinig reden tot bezorgdheid te geven en is de kans op erge ‘bijtincidenten’ niet zo groot.

Bij een gelijkwaardige vriendschappelijke verhouding, waarbij je hond zonder houdingsverlagingen graag op een ontspannen manier met je speelt, zijn affectie uit met lebbers geven en het graag met je meelopen of aan je voeten of op je schoot liggen, zou je je niet veel zorgen hoeven te maken. Er is tussen honden zelden sprake van agressie in dat soort relaties. Wel moet je er op bedacht zijn, dat je hond tussenbeide kan/wil komen, als je met een andere hond of mens gaat spelen of knuffelen of iets anders leuks doen. Hij kan dan je aandacht gaan claimen of ineens een speelse aanval doen, zelfs op een wat opdringerige of misschien licht agressieve manier.

Goede relatie veilig stellen

Bedenk dan dat hij dit waarschijnlijk doet omdat hij ‘jaloers’ is en niet omdat hij probeert je baas te worden. Hij probeert zijn goede relatie met jou veilig te stellen of te verbeteren. Het is dus verstandig om - als je hond dit op een vervelende manier doet - verder voortaan voorzorgsmaatregelen te nemen. Je kunt hem bijvoorbeeld, voordat je met een ander gaat spelen of knuffelen, even apart te zetten, zodat hij het niet ziet of merkt, of hem iets heel lekkers (kong of kauwbot) geven ter afleiding en ter compensatie.

Toch kan het best een keer voorkomen dat je hond tegen je gromt of zijn lip optrekt als je iets van hem wil afpakken of hem weg wil sturen. Dat betekent niet dat je relatie slecht is, je geen aanzien meer geniet en je hond bezig is om ‘hogerop’ te komen. Hij laat je op zijn eigen ‘hondse’ manier weten dat iets, dat hij heeft, wil hebben of aan het doen is, heel belangrijk voor hem is en dat hij niet wil dat jij verandering in de situatie brengt. Het is waarschijnlijk een beetje vergelijkbaar met zeggen: “Stop, niet doen!” of “Afblijven!!” als je partner je versleten favoriete jeans in de vuilnisbak wil gooien.

Geweldig

Nog minder reden tot bezorgdheid is er als je hond bij dit alles steeds met een lage zwabberkwispel naar je toe komt en je likt. Het betekent waarschijnlijk dat je heel veel aanzien geniet: hij vindt je gewoon geweldig en voelt zich veilig en prettig bij je. Waarschijnlijk doe je allemaal dingen die hij leuk, fijn en gezellig vindt. Omdat je zo enorm belangrijk bent voor je hond, kan het wel betekenen dat hij steeds bij je wil zijn. Dat kan voor ons soms een beetje irritant of lastig zijn. Je hond doet dat niet omdat hij je wil regeren, maar omdat hij voor zijn welzijn – de situaties waarin hij zich prettig en op zijn gemak voelt - erg afhankelijk van je is. Daarom is het verstandig om hem ook systematisch en op een rustige

manier te leren een tijdje alleen te zijn, zichzelf te vermaken, uit logeren te gaan en met anderen te spelen of uit te gaan. En dit ook regelmatig te blijven doen.

Intimiderend

Neemt je hond wel een lage houding aan als hij je ziet, maar doet hij dat zonder zwabberkwispel? Houdt hij zijn staart stil en laag of bijna tegen zijn buik? Loopt hij vaak weg voor je en komt/ligt hij liever niet bij je in de buurt? Dan is hij waarschijnlijk eerder bang voor je, dan dat hij je als de ‘grote roedelleider’ beschouwt. Hij vindt je misschien wel indrukwekkend, maar niet op een leuke manier. Je bent of gedraagt je – misschien zonder dat je het weet - intimiderend en daardoor vindt hij het niet erg prettig om bij je te zijn. Omdat hij afhankelijk van je is, bestaat er een grote kans dat daarmee op den duur zijn welzijn ernstig wordt aangetast: hij voelt zich voortdurend niet prettig en onveilig bij je. Hij kan zich zelfs zo door je bedreigd voelen, dat hij een keer naar je gromt of hapt. Dat is ‘noodweer’. Hij doet hetzelfde als sommige mensen die zich teveel in een hoekje gedrukt voelen: van zich afslaan. Vraag je dus af waardoor je hond zich geïntimideerd voelt – bij sommige honden is daar maar weinig voor nodig – en probeer dingen zo te doen dat hij het prettig vindt en hij zich veilig bij je voelt. Dan is de kans groot dat zijn angst omslaat in ‘aanzien’ en hij voortaan zwabberkwispelend naar je toe zal komen, in plaats van in elkaar te duiken.

Toevallig

Ook hoef je niet gelijk bang te zijn voor ‘rangordestrijd’ als je hond je niet ziet staan, compleet zijn eigen gang gaat, je niet begroet als je binnen komt en nooit een houdingsverlaging toont. Het betekent niet dat hij bij de eerste beste gelegenheid zal proberen de baas over je te worden. Maar het betekent wel dat je niet zo belangrijk bent voor je hond. Je geniet waarschijnlijk geen aanzien. Hij heeft je niet zo nodig; jullie wonen wat hem betreft toevallig in hetzelfde huis. Hij leeft gewoon een beetje langs je heen en vindt het waarschijnlijk in de meeste gevallen allemaal wel best zolang hij alles wat hij belangrijk vindt op gebied van eten, slapen en uitgaan automatisch krijgt. Je kunt je ook afvragen of zijn afstandelijkheid altijd zo is geweest. Was hij eerder graag bij je en vol aandacht voor je? Dan kan het zijn dat hij dat heeft afgeleerd, omdat je zelf geen aandacht (meer) aan hem besteedt of hem - al dan niet bewust - negeert (zoals wel eens wordt aanbevolen “omdat alfa’s dat ook zo doen”).

Alert

Toch is het wel iets om alert op te zijn. Want als een hond een goede relatie met iemand heeft, die belangrijk voor hem is, doet hij waarschijnlijk meer zijn best om die goed te houden. Misschien houdt hij zich ook veel meer in, als er iets gebeurt dat hij niet prettig vindt. Maar als je hond je helemaal niet leuk, interessant of belangrijk vindt, dan zou het kunnen dat hij geïrriteerd raakt als je de routine ineens verandert; of als je ineens iets van hem eist waar hij helemaal geen zin in heeft; of iets doet dat hij niet prettig (meer) vindt. Daarom denken Schilder c.s. dat de ‘formele dominantie-verhouding’ tussen jou en je hond stabiel moet zijn; dat je er voor moet zorgen dat jij altijd ‘aanzien’ geniet.

Plausibel

Dat klinkt plausibel, maar hoe dat in zijn werk moet gaan, hoe je er voor moet zorgen dat je in de ogen van de hond ‘aanzien’ geniet, bleef op de studiedag onduidelijk. Er werd enkel gesuggereerd wat in het artikel van Schilder c.s. iets duidelijker wordt gesteld: mensen moeten hun eigen hogere positie duidelijk maken aan hun hond. Het gaat daarbij om duidelijk en consequent (*clear and consistent*) gedrag van de eigenaar en dat is, volgens Schilder c.s., wat anders dan een hond leren zitten of afliggen bij de training. Ook moeten mensen een ‘hoge houding’ aannemen bij hun hond - goed rechtop, kin vooruit, zelfverzekerd – en vooral geen ‘lage houding’, door bijvoorbeeld lager te zitten dan de hond of op de grond te gaan liggen. Het klikt een beetje als oude wijn in nieuwe zakken.

Dubieus

Wie alles in deze serie tot nu toe heeft kunnen volgen, zal begrijpen dat het maar heel dubieus is of dat aannemen van zo’n hoge houding werkt. Statuserkenning, ‘aanzien’ kan alleen worden verdiend en kan niet worden afgedwongen. Je kunt je wel als een Hoge Piet gaan gedragen, maar voor hetzelfde geld wekt dat alleen maar irritatie op. Zelfs duidelijk en consequent zijn – op zich natuurlijk absoluut niet verkeerd - kan wel eens averechts werken: de hond kan door de voorspelbaarheid ervan al kilometers van te voren iets zien aankomen dat hij vervelend vindt en daarop gaan anticiperen, eventueel met agressie.

Bij mensen is de essentie voor het verkrijgen van ‘aanzien’, dat je iets te bieden hebt dat voor een ander belangrijk is; iets dat aan een fysieke, materiële, intellectuele, sociale of emotionele behoefte van een ander voldoet. Wat dat is, kan van mens tot mens verschillen. Wat bij de een bewondering oproept, zorgt voor afkeer bij de ander. Er is geen regel voor te geven. Het kan echt van alles zijn.

Emotionele en cognitieve behoeften.

Het is jammer dat Schilder c.s in geen enkel opzicht aandacht besteden aan dergelijke behoeftes in verband met het verkrijgen van aanzien. Want als we de analogie andersom toepassen (mens-hond) dan lijkt het juist essentieel om uit te vinden, waar een hond blij van wordt, waar hij zich prettig en op zijn gemak bij voelt, wat hij leuk vindt om te doen, en vervolgens te kijken wat jij hem in dat opzicht te bieden hebt. Kortom, zoals de Engelsen het zo mooi en onvertaalbaar kunnen zeggen: eerst uitzoeken *what makes him tick* en vervolgens ervoor zorgen *that you make him tick*. Het is maatwerk. Want waardoor je aanzien krijgt, kan waarschijnlijk ook heel erg van hond tot hond verschillen. Verschillende onderzoeken hebben laten zien dat het uitdelen van voer daarbij van ondergeschikt belang is. Honden hebben een veel betere band met mensen die iets (samen met ze) doen dat ze leuk of prettig vinden, dan met degenen die alleen een bak voer voor ze neerzetten. Ze begroeten die mensen ook veel enthousiaster. Het lijkt dus aangewezen om ons veel meer op de emotionele en cognitieve behoeften van een hond te richten, dan op de fysieke. Gelukkig is dat inzicht alom groeiende, mede dankzij degenen die onderzoek doen naar emoties bij dieren, zoals Panksepp.

Precies observeren

Schilder c.s geven eigenaren en therapeuten het advies om vooral goed op te letten of honden tekenen van ‘formele submissie’ geven, zoals een houdingverlaging met een zwabberkwispel. Dat lijkt mij een goede raad, want het is waarschijnlijk een heel goede graadmeter van hoe blij je hond met je is en hoe belangrijk je voor hem bent. Juist door het gedrag van je hond en zijn emotionele reacties op wat je doet precies te observeren, is het mogelijk om binnen je eigen mogelijkheden en grenzen je relatie te verbeteren en goed op elkaar af te stemmen. Daardoor krijg je waarschijnlijk steeds meer aanzien en een heleboel krediet. Het gebruik van het woord ‘formele dominantie’ (en ook ‘submissie’) bij die observaties is echter naar mijn mening eerder een sta-in-de-weg dan een hulp. Het zet mensen op het verkeerde been.

Plaatje

De manier waarop we met onze honden omgaan, wordt voor een groot deel bepaald door wat we over het gedrag van honden gehoord, gelezen en geleerd hebben. Daardoor ga je het gedrag dat je waarneemt bij je hond, op een bepaalde manier – vanuit het geleerde ‘plaatje’ – uitleggen of interpreteren. Je gaat dingen op een bepaald manier ‘zien’. Tal van hondeneigenaren, -trainers en gedragstherapeuten zijn sinds meer dan veertig jaar ‘geprogrammeerd’ om bij het woord ‘dominantie’ een plaatje te krijgen van een slecht luisterende, regelrecht ongehoorzame of zelfs agressieve hond die machtsbelust is en de baas wil worden. Mensen die horen of denken dat hun hond ‘dominant’ is, zijn vrijwel automatisch, zonder nadenken, geneigd om hun hond kort te houden; of om hem gelijk - al dan niet met veel machtsvertoon - flink op zijn (lage) plaats te zetten, alleen omdat ze geleerd hebben dat het zo hoort of omdat hen eindeloos verteld is dat dit het beste werkt. In het dagelijks spraakgebruik - vrijwel dagelijks te horen of te lezen – is ‘dominantie’ gekoppeld aan ‘macht’, ‘alfa’ en, sinds kort, ‘Bokito’. Je kunt dan wel zeggen dat mensen moeten ‘omdenken’ en uitleggen dat ‘formele dominantie’ en ‘statuserkenning’ iets heel anders is dan de ‘dominantie’ uit de wandelgangen, maar dat plaatje krijg je niet zomaar weggepoetst. Zelfs onderzoekers halen het door elkaar. Beter is het dan, naar mijn mening, om het hele woord ‘dominantie’ niet meer te gebruiken.

Belangrijkste wetenschappelijke literatuur:

Bonanni, R., Cafazzo, S., Valsecchi, P., & Natoli, E. (2010). Effect of affiliative and agonistic relationships on leadership behaviour in free-ranging dogs. *Animal Behaviour* 79, 981-991.

Bradshaw, J.W.S., Blackwell E.J. & Casey, R.A. (2009). Dominance in domestic dogs – useful construct or bad habit? *Journal of Veterinary Behavior*, 4, 135-144.

Cafazzo, S., Valsecchi, P., Bonanni, R. & Natoli, E. (2010). Dominance in relation to age, sex, and competitive contexts in a group of free-ranging domestic dogs. *Behavioral Ecology* 21, 443-455.

Cafazzo, S., Bonanni, R., Valsecchi, P., & Natoli, E. (2014). Social Variables Affecting Mate Preferences, Copulation and Reproductive Outcome in a Pack of Free-Ranging Dogs. *PLoS ONE*, 9(6), e98594. doi:10.1371/journal.pone.0098594

Cheng, J. et al. (2013) Two Ways to the Top: Evidence That Dominance and Prestige Are Distinct Yet Viable Avenues to Social Rank and Influence. *Journal of Personality and Social Psychology* 104 (1) 103-125 American Psychological Association DOI: 10.1037/a0030398

Henrich, J. et. al. (eds). (2004) *Foundations of Human Sociality. Economic Experiments and Ethnographic Evidence from Fifteen Small-scale Societies*. Oxford, Oxford University Press .

Mech, L. D. (1999). Alpha status, dominance, and division of labor in wolf packs. *Canadian Journal of Zoology* 77. 1196-1203.

Mech, L. D. (2000). Leadership in Wolf, *Canis Lupus*, packs. *Canadian Field-Naturalist* 114, 2, 259-263.

Mech, D. (2008) Whatever happened to the term Alpha Wolf?

<http://www.google.nl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CCYQFjAA&url=http%3A%2F%2F4pawsu.com%2Falphawolf.pdf&ei=Qp8IVa25DcOPPZT2gYAB&usg=AFQjCNEaQb5wtmiT1ZXo8K6ZuNsOt3y5CQ&bvm=bv.88528373.d.ZWU>

Mech L. D. & Cluff, H.D. (2010) Prolonged intensive dominance behavior between gray wolves, *Canis lupus*. *Canadian Field-Naturalist* 124 (3) 215-218.

Schilder, M.B.H, Vinke, C.M & Van der Borg, J.A.M. (2014) Dominance in domestic dogs revisited: useful habit and useful construct? *Journal of Veterinary Behavior* 9, 184-191

Trisko, R.K. (2011) *Dominance, Egalitarianism and Friendship at a Dog Daycare Facility*. PhD thesis University of Michigan.

Van der Borg, J.A.M., Schilder M.B.H. & Vinke C.M. (2013) Dominance and its behavioural measures in group housed domestic dogs. *Journal of Veterinary Behavior* 8, 27

Van der Borg, J.A.M., Schilder M.B.H, Vinke C.M. & De Vries, H. (2015). Dominance in domestic dogs: a quantitative analysis of its behavioural measures. PLOS ONE, 10: e0133978. <http://dx.plos.org/10.1371/journal.pone.0133978>

Van Hooff, J.A.R.A.M. & Wensing J.A.B. (1987) Dominance and its behavioral measures in a captive wolf pack. In: Frank, H. (ed.) *Man and wolf*. Dr W. Junk Publishers, Dordrecht, 219-252.

Van Kerkhove, W. (2004). A Fresh Look at the Wolf-Pack Theory of Companion-Animal Dog Social Behavior, *Journal of Applied Animal Welfare Science*, 7 (4), 279-285.